

बुद्ध र बुद्धशिक्षा

(लेख-संग्रह)

हृदयकङ्करी लानटाउ टापुस्थित विशाल काँसको बुद्धमूर्ति
उचाई:- २६.४ मिटर, तौल:- २५० टन

लेखक

तुलसीकाजी मानन्धर
"परियत्ति सद्धम्मपालक"

प्रकाशक

चैत्यमाया मानन्धर प्रमुख
सकल परिवार

बुद्ध र बुद्धशिक्षा

(लेख-संग्रह)

प्रकाशक

चैत्यमाया मानन्धर
सत्यनारायण मानन्धर
रवीन्द्र मानन्धर

प्रकाशकः चैत्यमाया मानन्धर

सत्यनारायण मानन्धर - कृष्णाशोभा मानन्धर

रवीन्द्र मानन्धर - कृष्णादेवी मानन्धर

रमेश, दिनेश, सुरेश मानन्धर

रबिना, रिनेश मानन्धर

बेलचोक, नारायणगढ, भरतपुर-४

प्रथम संस्करणः १००० प्रति

बुद्धसम्बत् : २५५०

विक्रमसम्बत् : २०६३

नेपालसम्बत् : १९२७

ईशवीसम्बत् : २००६

कम्प्युटर : डिजिटल संसार कम्प्यूटर्स

नयाँ बाटो, थिमि

☎: ६६३२५८१, २१३०५९१, ६६३५८८६

मुद्रक : भक्तपुर प्रिन्टिङ्ग प्रेस

गःपली, भक्तपुर

☎: ६६१७२९८

रीना मानन्धर

जन्म: वि.सं. २०४४ मंसिर १० गते

दिवंगत: वि.सं. २०५२ मंसिर ४ गते

शुभ-कामना

युवा बौद्ध पुचःका कार्यकारिणी सदस्य तुलसीकाजी मानन्धर बाल्यकालदेखि विभिन्न स्थानहरूमा पुगी गुरुजु (वज्राचार्य) र ब्राम्हण पुरोहितहरूको तर्फबाट कथावाचन सुन्दै आजनुभएका व्यक्ति थिए । पछि आएर उहाँ आफ्नो बज्रै किसमाया मानन्धरका साथ मुनिविहारलगायत काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न स्थानहरूमा (बौद्ध भिक्षुहरूबाट) हुने विभिन्न क्रियाकलापहरूमा पुग्दैआएको संस्कारअनुरूप पछि युवा बौद्ध पुचःमा सामेल हुन आए ।

तुलसीकाजी मानन्धरले बौद्ध परियत्ति शिक्षामा पनि विशेष प्रगति गर्दै ल्याए । उहाँले पनि नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाको “परियत्ति सद्धम्मपालक” उपाधि परीक्षामा उत्तीर्ण भएकोमा हामीलाई खुशी लागेको छ ।

उहाँले भिक्षु, अनागारिका एवं अन्य बौद्धविद्वानहरूले लेख्नुभएका बुद्धधर्मसम्बन्धी पुस्तकहरूको अध्ययनमननबाट आफूले पनि विशेषतः युवा वर्गमा देखिएका अनेकौं विचलनहरूलाई बुद्धको व्यावहारिक उपदेशको तर्फबाट तह लगाउन सकिने देखिएअनुरूप लेखको रूपमा आफ्नो भाव व्यक्त गर्दै ल्याए । उहाँले प्रायः आफ्ना लेखहरू भक्तपुरको “मजदुर” दैनिक पत्रिकामा प्रकाशित गर्दै आजनुभएको थियो ।

अहिले आएर सोही लेखहरू सम्पादन गरी एक पुस्तकको रूपमा हामी कहाँ पुऱ्याएकोमा उहाँलाई शुभ-कामना छ ।

आशा छ, यस कृतिको प्रकाशनबाट अन्य मित्रहरूलाई पनि प्रेरणा मिल्नेछ । यस कृतिलाई उहाँले धम्मदानको रूपमा वितरण गर्ने प्रबन्ध गर्नुभएको छ । यसबाट पनि उहाँ धन्यवादको पात्र हुनुहुन्छ । भनिन्छ, “सब्ब दानं धम्मदानं जिनाति”-सबै प्रकारका दानहरूलाई धर्मदानले जित्छ । अस्तु ॥

शाक्यबन शाक्य

अध्यक्ष

युवा बौद्ध पुचः

२७ भाद्र २०६३

केही शब्द

मानिस सचेत र विवेकशील प्राणी हो । समाजमा हाम्रो ठूलो जिम्मेवारी हुन्छ । यही जिम्मेवारीले मानवीय समाज दिन प्रतिदिन विकास हुँदै गइरहेको हो । अतः नागरिक भावना जगाउने, साँस्कृतिक स्तर उठाउने र मानिसलाई जागरुक बनाउने शिक्षा र ज्ञानलाई शहर-बजार, गाउँ-कन्दरा पुऱ्याउनुपर्छ । यो प्रत्येक सचेत, असल, सामाजिक कार्यकर्ताहरूको कर्तव्य पनि हो ।

शोषणरहित समाज स्थापना गर्ने हाम्रो चाहना हो । त्यो समाज स्थापना गर्न समाजमा परिवर्तन चाहने सामाजिक संघसंस्था र सामाजिक कार्यकर्ताहरूको जरूरत पर्छ । समाजमा देखापरेका प्रत्येक सामाजिक विकृति, विसंगति र कुसंस्कारविरुद्ध प्रत्येक सच्चा व्यक्ति र समुदायको क्रियाशीलता आवश्यक छ । यसै उद्देश्यले अभिप्रेरित भएर लेखिएको यो “बुद्ध र बुद्धशिक्षा” लेख-संग्रह पुस्तक सन्देशमूलक छ । जनचेतना प्रवाह गरी समाजलाई सही मार्गमा लैजाने प्रयास यस लेख-संग्रहले गरेको छ ।

समाज आफैँ खराब होइन । मानिसले समाजलाई खराब बनाउँछ । विकृति र भै-भगडा बढाउँछ । खराब आचरणका मानिसलाई अनुशासित, शिष्ट, दूरदर्शी, असल, योग्य र व्यावहारिक बनाउने काम सच्चा नागरिकहरूको हो । समाजमा जे जस्तो विकृति देखिएपनि बढेपनि टुलुटुलु हेरेर बस्नुहुन्न । यसले स्वाभाविक रूपमा विकृति बढाउँछ र खराब आचरणकाहरूको हौसला बढाउँछ । बुद्धले भन्नुभएको थियो- जसले अन्याय सहन्छ त्यो पनि अन्यायी हो ।

आदर्श समाज स्थापना गर्न आदर्शवान् व्यक्तिहरूको समुदाय बढाउनु सच्चा सामाजिक कार्यकर्ताहरू समाजमा प्रयत्नशील हुनैपर्छ, समाजमा भिजेर काम गर्नैपर्ने हुन्छ । सही मार्गमा लैजान र सच्चा नागरिकहरू तय गर्न खराब व्यक्ति र आचरणको आलोचना गर्नैपर्छ । आलोचनाले गल्ती

सच्याउने मीका मिल्छ र यसले राम्रो बाटो तय गर्नेछ । भनिन्छ - चिप्लोले लडाउँछ, खस्रोले सचेत गराउँछ । यस काममा यो “लेखसंग्रह”ले केही सहयोग अवश्य पुऱ्याउनेछ ।

समाजमा विकृति र अनियन्त्रित काम बढ्ने कारणहरूमध्ये हामीमा नागरिक भावनाको कमी हुनु हो, साँस्कृतिक स्तरको अभाव हो । हामीमा नागरिक भावना र साँस्कृतिक स्तर भयो भने समाजसेवा गर्न प्रेरणा मिल्छ, समाजको मूल्य र मान्यतामा रहेर काम गर्ने हौसला बढ्छ । खराब पक्षलाई निरुत्साहित तुल्याउने, राम्रो र असल पक्षलाई बढावा दिने काममा हाम्रो जीवन समाजप्रति समर्पित हुनैपर्छ ।

विचारप्रधान यो लेख-संग्रह सरल भाषामा लेखिएको छ । गलत आचरण, प्रवृत्ति र संस्कारविरुद्ध खबरदारी गरिएको छ । समाजसेवाप्रति अभिप्रेरणा दिने र राम्रो दिशामा लैजाने प्रयास लेखकको देखिन्छ । सन्तमार्गमा जान, सद्बुद्धि पाउन र सच्चा नागरिक भएर बाँच्न यस संग्रहले सन्देश दिएको छ । सद्भाव र सद्व्यवहारमा लाग्दा हाम्रो जीवन सार्थक बन्छ । हामीले यस्तो शिक्षा समाजमा फिजाउनुपर्छ, फैलाउनुपर्छ संभवतः लेखकको उद्देश्य पनि त्यही हो ।

यस लेख-संग्रहमा विशेषगरी सामाजिक चालचलन, रीतिरिवाज, संस्कारका राम्रा पक्षलाई जीवन्तता दिने र खराब प्रवृत्ति र संस्कारको अन्त्य गरी एक आदर्श समाज स्थापना गर्न बुद्धका विभिन्न उपदेश, शिक्षा र अनुभवहरू समेटिएको पाइन्छ । सच्चा मित्र र खराब मित्रहरूको विभेद अनावश्यक र देखावटी पारामा भोजमा गरिने खर्च, पारिवारिक सम्बन्ध र दायित्व एक सच्चा नागरिकको जिम्मेवारी, बुद्धको अर्थनीति आदि यो लेख संग्रहको सार हो ।

विष्णुगोपाल कुसी

सम्पादक

‘मजदुर’ दैनिक पत्रिका

२०६३ भाद्र १ गते

भूमिका

तुलसीकाजी मानन्धरको १७ वटा साना छोटा लेखहरूको सँगालो प्रकाशित भएको छ । यी लेखहरू भक्तपुरबाट प्रकाशित “मजदुर” पत्रिकामा २०५८ सालदेखि २०६२ सालसम्ममा प्रकाशित भएका हुन् । यी सम्पूर्ण लेख बौद्धविनयमा आधारित रहेका छन् । प्रकाशनपूर्व यी लेखहरू हेर्ने औसर बौद्धव्यक्तित्वका जीवनी लेखनमा सिद्धहस्त रत्नसुन्दर शाक्यबाट प्राप्त भएको हो । सरल भाषामा मान्छेको लागि सरल जीवन यापन गर्ने उपायको रूपमा रहेका कुराहरू अशान्त वातावरणमा रुमल्लिएको अस्तव्यस्त जनजीवन यापन भइरहेको अवस्थामा यी कुरा पुस्तकाकारमा प्रस्तुत हुन आएको छ ।

जनजीवनमा सद्व्यवहार सम्पन्नताको लागि हुनुपर्ने शिक्षा आजकाल प्रमाणपत्र प्राप्तिको लागिभैँ मात्र देखिन आएको छ । घरपरिवारमा आपसमा कुनप्रकारको शिष्टाचारको बर्ताव गर्ने, अनि छरछिमेक, साथी भाइ र आफन्तका बीच कसरी व्यवहार गर्ने भन्ने कुराको ज्ञान व्यवहारमा प्रयोग भएको कममात्र देखिन्छ । कुलपरम्परा र सांस्कृतिक विधि व्यवहारका कुरा मा चाख रहेको देखिँदैन भने यस सम्बन्धका शब्दसम्मको पनि छ्याल नरहेको आजका नवशिक्षितहरूमा देखिन्छ । समुद्रपारका समाजको अनुकरण गरिन्छ बरु आफ्नो समाजको अवस्था व्यवस्थाप्रति ध्यान गएको देखिन्छ । आज कर्तव्यविनाको अधिकारको व्याख्या गरिन्छ परन्तु जीवन सुधार्ने वास्तविक कर्तव्यबोधतिर लागिन्छ । उच्चछलित विकास बनाउँदा कदमतिर बढी प्रोत्साहित देखिन्छ किन्तु वास्तविक स्नेहोचित व्यवहारतिर उपेक्षित देखिन्छ । अभिभावक केटाकेटीको दास बन्छन् भने केटाकेटी आमाबाबुलाई आफ्नो आवश्यकता पूर्ति गर्ने साधन सम्भ्रन्छन् । यस्तो परिस्थितिमा बौद्धनैतिकतालाई अगाडि सारेर मानवमूल्य र मानवकर्तव्यलाई संभ्राउने गरी यी लेख सलबलाएको देखिन्छ । २६०० वर्षअगाडिको नीति

नियम भएपनि बालवृद्ध नरनारी सबैको लागि उत्तिकै आवश्यक शिक्षाको रूपमा बौद्धआचरणका कुराहरू रहिआएका छन् । यसै सिलसिलामा जीवनोपयोगी अनौपचारिक शिक्षाको रूपमा यो पुस्तकले काम गर्नेछ ।

आमाबाबु प्रति छोराछोरीको कर्तव्य, पतिपत्नीको आपसीसम्बन्ध र पारस्परिक सद्व्यवहार अनि द्वेषभावनाको समाधान-मैत्री भावनाका लेखहरू पूर्ण पारिवारिक शिष्टाचारका रहेका छन् । बुद्धधर्म कुनै साम्प्रदायिक धर्म नभै मानवमात्रको कल्याणको लागि प्रस्तुत मानवधर्म कहिन्छ । बुद्धका पञ्चशीलले मानिसलाई असल मान्छेमा हनुपर्ने गुणयुक्त इमान्दार बनाउँछ भने व्यक्तिगतमात्र नभै सामाजिक सुस्थिरताको लागि नै पनि बुद्ध-धर्म अत्यावश्यक रहेको छ । यसभित्र स्वास्थ्यको लागि महत्त्वपूर्ण विषयहरू धेरै निहित छन् ।

बुद्धधर्ममा बुद्धको शिक्षालाई नै धर्म भनिएको छ । बुद्धको शिक्षाको प्रचार-प्रसार र त्यसको पालन परिवर्द्धनको लागि बौद्ध-संघ-संस्था खोलिने कुराजस्ता भूमिकाका कुरा यस लेखसंग्रहमा प्रस्तुत छ । बुद्धको सन्देश जोकोही एक्ला दुक्लाको लागि मात्र नभएर समाजको लागि नै भएको कुराको उल्लेख गर्दै समाज उत्थानमा सचेतवर्गको ठूलो भूमिका हुने कुरा यसमा उल्लेख भएको छ । समाजमा प्रचलित चाडबाँडको विषयमा केही आवश्यक कुरा निहित हुनु स्वाभाविक छ तापनि त्यसमा आएका विकृतिलाई औल्याउँदा हिंसा र पशुबलिभन्दा विकृत कुरा अरु के हुन सक्छ, जुन कुरा यहाँ उल्लेख छ ।

धर्मको कुरा गर्दा अर्थसँग सम्बन्ध हुने निश्चित छ । बुद्धले शिक्षा दिँदा मित्रसम्बन्धमा धेरै कुरा बताएका छन् । मित्र नै कुमित्र भइदिइमा मानिसको लागि समाजमा रहन नै मुश्किल हुन जानेछ । यसैले कुमित्रप्रतिको

होशियारी रहनु मानिसको लागि आवश्यक भएको कुरा ज्यादै मननीय विषय हो । धर्मको विस्तार अनि धर्मप्रतिको आस्थाको सिलसिलामा गुंलाजस्तो धार्मिक पर्व रहनु नेपाली बौद्धजगतको लागि सच्चा धार्मिक अभ्यासमा जोड दिने गरिएको कुराले बुद्धधर्मको विशेषता सम्झाउँछ ।

तुलसीकाजी मानन्धरको यो पुस्तक ज्यादै व्यावहारिकतातिर लागेको देखिन्छ । उमेर छँदै वास्तविक जिन्दगीको भोगाइको विश्लेषण गर्नु भनेको होशपूर्वक जीवन जिउनेमा आफूलाई दर्ता गराउनु हो । लेखकले व्यक्ति पतन हुने कारणको कुरा जुन यहाँ बताइएको छ, गम्भीरतापूर्वक मनन गर्नु योग्य छ ।

कुनैपनि राजनैतिक सिद्धान्तहोस् वा सामाजिक चित्तशुद्धिको कुरा होस् दैनिक जीवनमा मानिसले सुखानुभूति प्राप्त गर्न खोजिएको हुनेछ । कोरा सिद्धान्तलाई व्यवहारले प्रदर्शित गरिएन भने त्यस्तो कुरा जीवनोपयोगी नभै केवल वागचालजस्तो मात्र हुन जाने हुन्छ । तुलसीकाजी मानन्धरले यस्ता कुरामा ध्यान पुऱ्याई जुन लेख यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ, त्यो शिक्षाको रूपमा रहनुका साथै अनौपचारिक शिक्षाका बुँदा भैदिएका छन् । तुलसीकाजीबाट बुद्धधर्मसम्बन्धी अझ गहकिला लेख र कृति निस्केर विकृत समाज र ध्रमपूर्ण जनजीवनमा सही मार्ग पहिल्याउन मद्दत पुग्नेछ भन्ने आशा लिएको छु ।

सुवर्ण शावय

१७ श्रावण २०६३

ॐ बहाल, काठमाडौं

आफ्नी भनाइ

२६०० वर्ष पहिले नेपालको लुम्बिनीमा जन्मनुभएका सिद्धार्थ गौतमबुद्धले विश्वमा बहुजनहिताय र बहुजनसुखायको लागि ४५ वर्षसम्म धर्मप्रचार गर्नुभएको थियो । त्यसबेलादेखि उहाँको उपदेश व्यक्ति व्यक्तिबाट-समाज, राष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत बिना कुनै भेदभाव फैलिएको थियो । यसबाट उहाँको सन्देश नै वास्तविक शान्ति र सुखको मूल स्रोत हो भन्ने स्पष्ट हुन आउँछ ।

यस पत्तिका लेखकलाई ६/७ वर्षको उमेरदेखि नै बज्यै किसमाया मानन्धर जो मुनि विहारका एक पुराना उपासिका पनि हुनुहुन्थ्यो बरोबर त्यहाँ हुने धार्मिक क्रियाकलापमा लानुहुन्थ्यो । मलाई भक्तपुरबाहिर काठमाडौं, पाटन आदि यस्तै उहाँले यत्र-तत्र ठाउँमा हुने महापरित्राणपाठ भिक्षु महासंघद्वारा हुने मा अहोरात्रसमेत श्रवणको निम्ति लानुहुन्थ्यो ।

पछि आएर आफू एकलै दीपकर विहार क्वाठण्डौमा दीपकर ज्ञानमाला भजन खल:को तर्फबाट श्रावण महिना (गुला) भर भिक्षु-अनागारिकाहरूबाट हुने धर्मोपदेश सुन्न पुग्ये । दीपकर ज्ञानमाला भजन खल:ले त्यसबेला (५, ६ वर्षअगाडि) सम्म पनि वर्षेनि अतूत रूपमा सो धर्मोपदेश कार्यक्रम चलाउँदै आएको थियो ।

यस पत्तिका लेखकले दीपकर विहारमा हुने धर्मोपदेश कार्यक्रममात्र होइन भक्तपुरका विभिन्न ठाउँहरूमा वज्राचार्य-गुरुजु र ब्राम्हण-पुरोहितहरूबाट हुने अनेक कथावाचन पनि राती अबेरसम्म पनि पूरा-पूरा सुन्दै आएको थिएँ । तसर्थ आफ्नो दिलचस्पीलाई अवगत गरी टोल-छिमेकका दाजु हेल्बहादुर मानन्धरले युवा बौद्ध पुच:सँग परिचित गराए ।

पछि यसै पुच:बाट वि.सं. २०५३ साल (बु.सं. २५३९) मा दोस्रो बौद्ध जागरण प्रशिक्षण शिविर सम्पन्न गरिएकामा सम्मिलित भइसकेपछि यस

पुचःमा २०५४ सालदेखि कार्यकारिणी पदाधिकारीसमेत भई बुद्धधर्मको शिक्षा समाजको लागि अत्यावश्यक भएको बारे विभिन्न तवरबाट माहा पाउँदै गए ।

वि.सं. २०५६ र २०५७ सालमा गरी दुइपल्ट बुद्धनीलकण्ठस्थित नेपाल विनश्यना केन्द्र-धर्मश्रृङ्गमा विपश्यना ध्यानशिविरमा पनि सम्मिलित हुन पाए त त्यसैबेला देखि अखिल नेपाल भिक्षु महासंघद्वारा संचालित “नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा”मा पनि परीक्षा दिँदै गए । हाल बु.सं. २५४९ को परीक्षामा तेस्रो श्रेणीको रूपमा भएपनि “परियत्ति सद्धम्मपालक” उपाधि उत्तीर्ण गर्न पाएकोमा सन्तोष लागेको छ ।

अन्य सन्तोष एवं खुशीको कुरा हो - बुद्धको पवित्र तीर्थस्थल लुम्बिनी, बुद्धगया, सारनाथ र कुशीनगरको दर्शन त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर स्थित “बौद्ध अध्ययन समाज” को आयोजनामा वि.सं. २०५८ सालको आश्विन महिनामा सम्पन्न गरिएको अध्ययनसम्मरणमा सम्मिलित हुन पाएकोलाई लिएको छु । यस्तै भक्तपुरको मुनिविहार, बौद्ध समकृत विहार, मैत्रेय युवा संघ, युवा बौद्ध पुचः आदिको तर्फबाट विश्वशान्ति विहार, आनन्दकुटी विहार आदि ठाउँमा बौद्ध हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता एवं अन्य क्रियाकलापमा सम्मिलित भई बुद्ध र बुद्धधर्मसम्बन्धी थप शिक्षा हासिल गर्न पाएकोलाई पनि आत्मसन्तोषको रूपमा लिएको छु ।

उपर्युक्त गतिविधिहरूमा सम्मिलित भएको प्रतिफलस्वरूप नै आफूले पनि यी लेखहरू लेख्न सकेको ठानेको छु । यसको निमित्त विशेष प्रेरणा एवं सहयोग युवा बौद्ध पुचःका सल्लाहकार लेखक रत्नसुन्दर शाक्यले दिँदै आउनुभएको थियो । उहाँकै प्रयत्न एवं सहयोगबाट नै यो पुस्तकको प्रकाशन पनि संभव हुन आएको हो ।

यस लेख-संग्रह बुद्ध र बुद्धशिक्षाका निमित्त भूमिकाको रूपमा

“आफ्नो विचार” लेखिदिनुभएका प्रा. सुवर्ण शाक्य “केही शब्द” लेखिदिनु भएका “मजदुर” दैनिकका सम्पादक-विष्णुगोपाल कुसी र “शुभकामना” मन्तव्य लेखिदिनुभएका युवा बौद्ध पुचःका अध्यक्ष शाक्यन शाक्य प्रति कृतज्ञ छु ।

अन्तमा, यस पुस्तक आफ्नो पहिलो प्रयास हुनाको कारण कमी-कमजोरीहरू हुनु स्वाभाविकै छ अतः त्यसबारेको जानकारी दिन पाठकहरू समक्ष अनुरोध गर्दछु, तर पनि यस लेख-संग्रहमा केही उपयोगी शिक्षा प्राप्त गर्न कसैलाई प्रेरणा मिलेको छ भने त्यस पुण्यको प्रभावबाट भाञ्जी रीना मानन्धरलाई सद्गति प्राप्त गर्नमा टेवा मिलोस् भन्ने आशिका गर्दछु ।

२०६३।५।३०

तुलसीकाजी मामठ्ठर
साकोलान, भक्तपुर-३

प्रकाशकीय

भाइ तुलसीकाजी मानन्धरले “मजदुर” दैनिकमा प्रकाशित गरिएका आफ्ना लेखहरू संकलन गरी एक पुस्तक तयार गर्न लागेको खबर थाहा पाउनासाथ सो पुस्तक आफ्नै परिवारको तर्फबाट प्रकाशित गर्ने सल्लाह दिए ।

यसको मूल हेतु उहाँकै भाञ्जी वा हाम्री छोरी रीना मानन्धर - जसले ९ वर्षअगाडि वि.सं. २०५२ साल मार्ग ४ गते हामी सबै परिवारलाई छोडी गए, उनकै पुण्यस्मृतिमा यो पुस्तक प्रकाशित गर्दछु ।

त्यसताका ८ वर्षको उमेरमा छोरी रीना स्कूलमै एक्कासी टाउँको दुखाएको खबर आउनासाथ स्कूल पुगी स्थानीय चितवन अस्पतालमा लगेको थिएँ, तर सो अस्पतालबाट उपचार नभएपछि काठमाडौँमा ल्याउने प्रयास गर्दागर्दै त्यहीं बाल्यकालमै जीवन अन्त गरेको दृश्यले कयौँ दिनसम्म विरह व्यथाले छट्पट्टिएको थिएँ, पछि बिस्तारै अनित्य संसारको बोध गरी मन शान्त पादै ल्याएँ ।

आज उही छोरीको स्मृतिमा यो पुस्तक प्रकाशित गर्न पाएकामा सन्तोष लागेको छ । यस कुशल (पुण्य) कार्यबाट छोरीलाई सद्गति प्राप्त होस् भन्ने कामना गर्दछु ।

रवीन्द्र मानन्धर

बेलचोक, नारायणगढ

भरतपुर-४

२०६३ भाद्र २४

विषय - सूची

विषय	पेज नं.
अ) शुभ-कामना	क
आ) केही शब्द	ख
इ) भूमिका	घ
ई) आफ्नो भनाइ	छ
उ) प्रकाशकीय	ज
१) हाम्रो समाज र व्यवहार	१
२) पञ्चशील र यसको महत्त्व	५
३) आमाबाबुप्रति छोराछोरीको कर्तव्य	९
४) समाजमा संघसंस्थाको भूमिका	१३
५) समाजको लागि बुद्धोपदेश	१६
६) बुद्ध र बुद्धशिक्षा	२१
७) धर्मचक्रप्रवर्तन दिवसको प्रसंगमा	२४
८) महान्चाड विजयादशमी	२७
९) चाडबाड र पशुबलिप्रसंग	२९
१०) समाज उत्थानमा सचेतवर्गको ठूलो भूमिका	३३
११) सुमित्र र कुमित्र	३६
१२) व्यक्ति पतन हुने कारण	४०
१३) बौद्ध दृष्टिकोणमा अहिंसा	४४
१४) पति-पत्नीको सम्बन्ध र आपसी कर्तव्य	४८
१५) गुला-धर्म	५१
१६) बुद्धको अर्थनीति	५४
१७) द्वेषभावनाको समाधान मैत्रीभावना	५८

हाम्रो समाज र व्यवहार

हाम्रो समाज विभिन्न स्वभावका मानिसहरू रहेको समाज हो । अनि हामीले अनेक किसिमका संस्कृति पनि मान्दै आएका छौं । त्यसमा कति काम लाग्ने खालको छ भने कति काम नलाग्ने पनि छन् । कतिपय हाम्रा संस्कृतिहरू अन्धविश्वासकै आधारमा मानिआइरहेका छन् । विवाह, व्रतबन्ध आदि अनेक चाडपर्वको नाममा धेरै नै तडकभडक गर्दै “तिमीभन्दा म के कम” भनी भोज भतेरको आयोजना गर्दै आइरहेका छन् । जसले गर्दा कतिले आ-आफ्नो घरखेत समेत गुमाउनु परेको छ भने कतिले ऋणी भएर बस्नुपरेका छन् । आज भोलि पिकनिकको रूपमा पनि विकृति आइरहेको छ । रक्सी सेवन गरेर नाचगान गर्दै भ्रगडासमेत गर्न पछि पर्दैनन् । त्यसमा धेरैजसो युवावर्ग नै परेको देखिन्छ । त्यसैले यस्ता क्रियाकलापलाई नियन्त्रण गर्न हतार भइसकेको छ र प्रत्येक पर्व पनि सही तरिकाले मान्नुपरेको छ ।

आजभोलि युवाहरू मोजमज्जा गरी खाने, लाउने, पिउने, पिकनिकको आयोजना गर्ने, रेष्टुरेन्ट जाने, जाँडरक्सी सेवन गर्ने, लागूपदार्थ सेवन गर्ने, जुवातास खेल्ने, फ्रै-भ्रगडा गर्ने जस्ता गलत बाटोमा गइराखेका छन् जसले गर्दा युवावर्गलाई सही बाटोमा ल्याउन कठिन भइराखेको छ । मनुष्य जन्मको महत्त्व नबुझेर, राश्री जीवन यापन गर्न नजानेर बाटो बिराई यताउता भौँतारिरहेका छन् । पढेलेखेका शिक्षित युवाहरू समेत त्यही तालले गइराखेका छन् । कमैमात्र युवाहरू त्यस्ता कुलतबाट अलग बसेका छन् । आफूले गर्नुपर्ने कर्तव्य विसिँएका छन् तर तिनीहरू अधिकार खोज्न भने पछि पर्दैनन् ।

कतिपय युवाहरूले समाज उत्थान र जनचेतना जगाउनको लागि अनेक गतिविधि पनि गर्दै आइरहेका छन् । त्यस्तालाई समाजले त्यति महत्

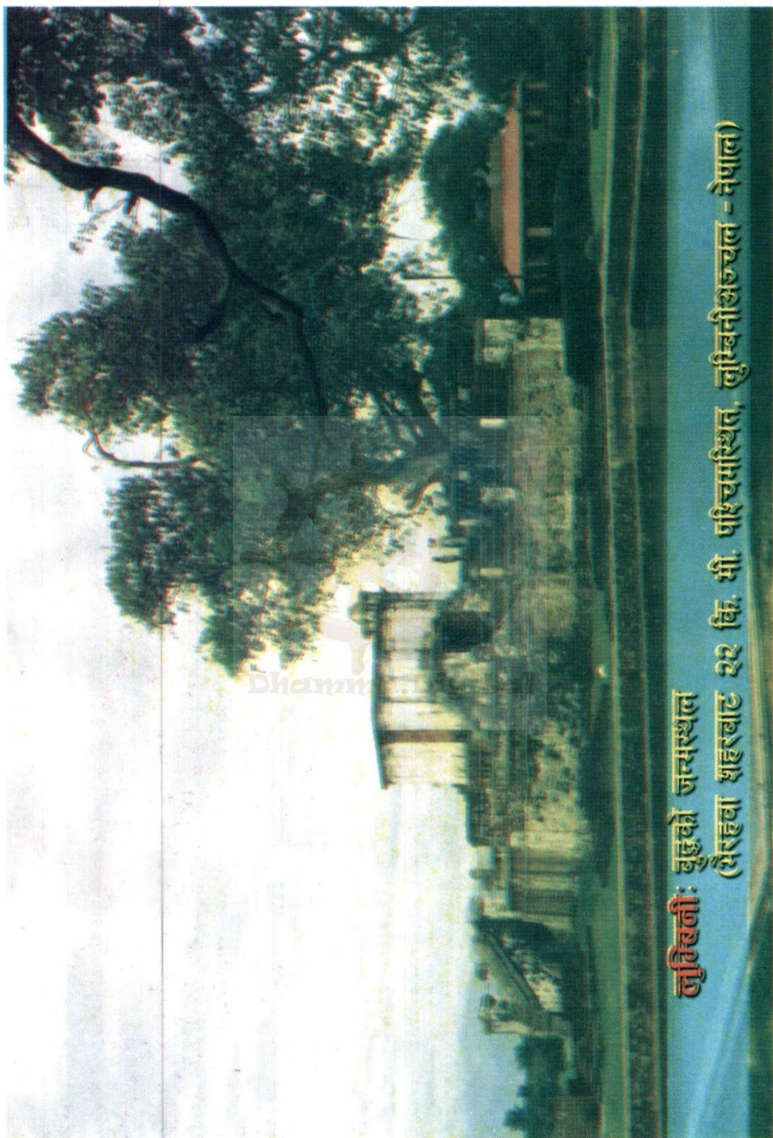

गरेको देखिंदैन । कतिले त उत्साही तुल्याउनुको सट्टा निरुत्साही बनाउँछन् । हुन त मानिसहरू पहिलेभन्दा अहिले विस्तारै सचेत हुँदै आएका छन् तर व्यवहार भने जस्ताको तस्तै भइरहेको छ । अरूलाई ठाने, बलियोले निर्बलियोलाई भय, त्रास देखाउने कार्य भइ नै रहेको छ । यी सबै नागरिक भावनाको अभावले भएका हुन् । यदि राम्रो शिक्षा भएको भए यस्तो हुने थिएन । सही मार्गमा लागेकाहरूले सम्पूर्ण मानिस प्रति समान व्यवहार गर्छन् । विशेषतः समाजका अनेक विकृतिहरू हटाउन सिद्धार्थ गौतम बुद्धका उपदेशले अति नै सघाएको देखिन्छ ।

बुद्धका उपदेश संक्षिप्त रूपमा यसप्रकार छन् :-

- १) शील, समाधि र प्रज्ञा:- क) शील- राम्रो आचरणलाई नै शील भनिन्छ । शरीर, वचन र मनले आदी प्राणीलाई दुःख हुने कार्य नगर्नु नै शील हो । शरीर (काय)बाट हुने ३ वटा पापहरू हुन् - प्राणीहिंसा गर्नु, चोरी गर्नु र व्यभिचार गर्नु । त्यस्तै वचनबाट हुने ४ वटा पापहरू हुन्- भूठो बोल्नु, कडा वचन बोल्नु, चुगली गर्नु र निरर्थक कुरा गर्नु, यस्तै मनबाट हुने ३ वटा पापहरू हुन् - अर्काको सम्पत्तिमा लोभ राख्नु, अरूको अहित सोच्नु र मिथ्या दृष्टि राख्नु । यी दश अंकुशल कर्मबाट अलग हुनु नै शील पालन गर्नु हो । ख) समाधि- चुपचाप पलेंटी मारेर आँखा, मुख बन्द गरी चित्त एकाग्र गर्नुलाई "समाधि" भनिन्छ । ग) प्रज्ञा- राग र द्वेषबाट मुक्त हुने ज्ञान नै प्रज्ञा हो । द्वेषलाई "क्रोध" पनि भनिन्छ । राग र द्वेषलाई चिनेर तटस्थभावले हेरी मनका विकारलाई प्रज्ञाद्वारा हटाई ठीक बेठीक छुत्याउन सकिन्छ । प्रज्ञा ३ प्रकारका छन्-
- २) श्रुतमय प्रज्ञा- सुनेर, हेरेर, संगत गरेर र विभिन्न किताबहरू अध्ययन गरेर प्राप्त हुने ज्ञानलाई 'श्रुतमय प्रज्ञा' भनिन्छ । 'चिन्तनमय प्रज्ञा'-भन्नाले चिन्तनमननद्वारा प्राप्त हुने ज्ञानलाई भनिन्छ । भावनामय

तुम्बिनी: बुद्धको जन्मस्थल
(सिरहवा शहरबाट २२ कि. मी. पश्चिमस्थित, तुम्बिनीखण्ड - नेपाल)

प्रज्ञा- विपश्यना ध्यानद्वारा प्राप्त हुने ज्ञानलाई भनिन्छ ।

३) आर्यअष्टांगिक मार्ग- यसलाई मध्यम मार्ग पनि भनिन्छ । यो यसप्रकार छः क) सम्यक् दृष्टि (ठीक धारणा), ख) सम्यक् संकल्प (ठीक संकल्प), ग) सम्यक् वाचा (ठीक वचन), घ) सम्यक् कर्मान्त (ठीक कर्म), ङ) सम्यक जीविका (ठीक जीविका) च) सम्यक व्यायाम (ठीक प्रयत्न), छ) सम्यक् स्मृति (ठीक स्मृति) र ज) सम्यक् समाधि (ठीक एकाग्रता) ।

४) अनित्य, दुःख, अनात्म- अनित्य- उत्पत्ति भएका सम्पूर्ण बस्तु एक दिन अवश्य नास हुनेलाई 'अनित्य' भनिन्छ । नित्य केही पनि नभएको नै अनित्य भनेको हो । दुःख- प्राणीहरूको जुनसुकै अनुभूति पनि नित्य नहुनु नै दुःख हो । जस्तै जन्मनु, बुढा हुनु, रोगी हुनु, मर्नु, मन नपर्नेसँग बस्न पर्नु, मन पर्नेसँग अलगिगनु, मनले चिताएको पूरा नहुनु र संक्षिप्तमा पंचस्कन्ध शरीर धारण गरिरहनु नै दुःख हुन् । ग) अनात्म-आफूले भने जस्तो नहुनु नै अनात्म हो । विचार प्रत्येक क्षण परिवर्तन भइरहन्छ । त्यसैले अनात्म भनेको हो ।

५) प्रतीत्यसमुत्पाद- प्रतीत्यसमुत्पाद बौद्धदर्शनको आधारशिला हो । प्रतीत्यसमुत्पाद भन्नाले हेतुफलवाद भन्ने बुझिन्छ र यसको अनुसार कुनै पनि कार्य हुनलाई कारण चाहिन्छ । जन्ममरणको चक्र (भवचक्र) प्रतीत्यसमुत्पाद अनुसार नै चलेको हुँदा निर्वाण प्राप्त गर्न यस चक्रलाई रोक्न आवश्यक छ । यो दुःख समुदाय सत्यअन्तर्गत पर्दछ ।

६) दश पारमिता- प्रत्येक बोधिसत्त्वले सम्यक्सम्बुद्धत्व प्राप्त गर्न दशपारमिता पूर्ण गरेको हुनुपर्छ । ती हुन्- दान, शील, नैष्कम्य (क्लेशत्याग), प्रज्ञा (विवेक), वीर्य (उत्साह), क्षान्ति (सहनशीलता), सत्य, अधिष्ठान

(दृढता), मैत्री र उपेक्षा (तटस्थभाव) । दशपारमिताको बारेमा अध्ययन गरी व्यवहारमा उत्रन सक्थो भने यस्ता-विकृतिहरू स्वतः हटेर जान्छन् । अनि साँच्चै मनुष्यत्वको महत्त्व बुझेर आउँछ । सही तरिकाले जीवन निर्वाह गर्न, कला सिक्न पाएबाट जीवन शान्तिमय हुन्छ । अनि वास्तविक जीवनको बारेमा बिस्तारै बुझ्दै आउँछ । त्यसपछि मात्र सच्चा समाजसेवी, सच्चा चिकित्सक र सच्चा राजनीतिज्ञ हुन सकिन्छ । जो जुन क्षेत्रमा लागे पनि सच्चा व्यक्ति भए मात्र जीवनमा सुख र शान्ति प्राप्त हुन्छ ।

“मज्झिम” दैनिक
(७ आश्विन २०५८)

जातिवाद भएको ठाउँमा बुद्ध धर्मको विकास हुन सक्दैन जातिवाद नभएको ठाउँमा ब्राम्हण धर्म तिब्बन सक्दैन ।

- महापण्डित राहुल सौकृत्यापन

पञ्चशील र यसको महत्त्व

“पञ्चशील” शब्द प्रायः सबैले सुनेको हुनुपर्छ । कुनैपनि देशको अन्य देशसित व्यापारिक सम्बन्ध तथा पारवहन सन्धि सम्भौता हुँदा पञ्चशीलको आधारमा भएको भन्ने रेडियो, टी. वी. बाट पनि सुन्नु आएका छौं । पञ्चशील भन्नाले पाँचवटा ब्यावहारिक नियम (सदाचार) हुन् । शील राम्रो आचरणलाई भनिन्छ । नैतिकबान तथा अनुशासित मानिस बन्नको लागि पञ्चशील निकै सहयोगी बन्न सक्छ । पञ्चशील बृद्धधर्मअन्तर्गत परियत्ति शिक्षाको प्रारम्भिक चरणमा नै आउने शिक्षा हो । मानिस सामाजिक प्राणी भएकोले पनि पञ्चशील नितान्त आवश्यक छ ।

शील धेरैप्रकारका छन् । जस्तै पञ्चशील, अष्टशील, दशशील, आदि । यी शीलहरू त्रिपिटक ग्रन्थअन्तर्गत “विनय पिटक” ग्रन्थमा आउँछ । यहाँ म सिर्फ पञ्चशीलको बारेमा मात्र उल्लेख गर्न गइरहेको छु । पञ्चशील पालन भन्नाले निम्न पाँच शील भन्ने बुझाउँछः १) प्राणीहिंसा नगर्नु, २) चोरी नगर्नु, ३) व्यभिचार नगर्नु, ४) झुठो नबोल्नु र ५) जाँड रक्सी आदि लागूपदार्थ सेवन नगर्नु । यी शीलहरूको बारेमा जान्न जति सजिलो छ, व्यवहारमा ल्याउन त्यतिनै कठिन छ । यहाँ पञ्चशीलको बारेमा प्रत्येकको संक्षिप्त चर्चा गर्न लागेको छु -

१) प्राणी हिंसा नगर्नु:- यो पञ्चशीलको पहिलो शील हो । एकले अर्कोलाई दुःख दिनु, यातना दिनु र मार्नु हिंसा हो । हिंसा गर्ने व्यक्तिसँग दया, माया र करुणाको अभाव हुन्छ । हामीले कुनै देवस्थल अथवा पीठमा पञ्चबलि दिँदै आइरहेको देख्दै आएका छौं । धर्म कमाउन र मनको इच्छा पुरा गर्न विभिन्न पशु-पंक्षीको बलि चढाउँछन् र देवस्थल रगताम्य पारेका हुन्छन् । विभिन्न यातायातका साधनहरूमा पनि बलि

दिई निर्विघ्न हुने आशामा ढुक्क रहन्छन् र यसैअन्तर्गत अन्य अनावश्यक फजुल खर्च पनि गर्छन् तर जापान एवं अन्य विदेशी मोटर, मोटर साइकल फ्याक्ट्रीहरूले भने त्यस्तो बलि दिएको सुनेका छैनौं, हामीकहाँ मात्र बलि दिने चलन छ । पञ्चबलि दिएर धर्म लाग्दैन । हिंसा नै धर्म हो भने पाप भनेको नै के हुन सक्छ ? विचारणीय छ । सही पञ्चबलि भनेको हाम्रो मनभित्र रहेका मनको विकाररूपी काम, क्रोध, लोभ, द्वेष र ईर्ष्यालाई त्याग गर्नु हो । त्यस्तै विश्वमा पनि हिंसा आतंक, एक देशले अर्को देशलाई आक्रमण गर्ने, नाकाबन्दी गर्ने कार्य भइराखेको छ । हिंसा आतंकले गर्दा विश्व नै भयाभित र अशान्ति भइरहेको छ । कहिले के घटना हुन्छ भन्न सकिँदैन, सबैले असुरक्षित महसुस गरिरहेका छन् । त्यसमा हाम्रो देश नेपाल पनि अछुतो छैन । त्यसैले सबै शान्तिको लागि लाग्नुपर्ने देखिन्छ ।

२) टोरी नगर्नु:- पञ्चशीलको दोस्रो शील हो- चोरी नगर्नु । आफ्नो नभएको अर्काको बस्तु नसोधिकन लिनु नै चोरी हो । भ्रष्टाचार पनि चोरीअन्तर्गत पर्दछ । हाम्रो देश पनि भ्रष्टाचार, घुसखोर र कालोबजारि याबाट व्याप्त छ, जसको परिणामले देश गरिबीको रेखामुनि परिरहेको छ । त्यस्तै पाकेटमार, ठगी, डकैती पनि त्यतिकै छ । यस्तालाई अलि (केही) मात्र कम गर्न सकेको खण्डमा पनि देश उन्नतितिर लम्कन सक्छ । चोरी गर्ने व्यक्ति सदा भयभीत रहन्छ । उनलाई चोरीको दोष पनि लाग्न सक्छ । समाजमा नीच व्यक्ति सरह बाँच्नुपर्ने हुन्छ । चोरीको सम्पत्ति स्थिर रहँदैन पनि, ऊ सुखले पनि रहन सक्दैन । त्यसैले चोरीबाट अलग रहनुपर्छ । चोरीबाट विरक्त रहने व्यक्तिलाई भय हुँदैन ।

३) व्यभिचार नगर्नु:- पञ्चशीलको तेस्रो शील हो-व्यभिचार नगर्नु । आ-आफ्नो पति-पत्नी भइकन परस्त्री वा परपुरुष गमन गर्नुलाई व्यभिचार

भनिन्छ । व्यभिचारले घर-घरमा कलह, अशान्त र भगडा ल्याइदिन्छ । यसबाट परिवारमा माया ममताको पनि न्हास हुन्छ । एक आपसमा विश्वास घट्न जान्छ । धनको पनि नास हुन्छ । धेरै व्यक्तिहरूको शत्रु बन्छ, समाजमा घृणाको पात्र बन्छ । व्यभिचारीलाई विभिन्न यौन रोग एवं एड्स रोगसमेत लाग्न सक्छ । व्यभिचारबाट अलग रहने व्यक्तिको शत्रु हुँदैन, सबैसँग मिलेर बस्न सक्छ र सुखपूर्वक सुत्न पाउँछ र धनको रक्षा हुन्छ । स्त्री र पुरुष परस्पर इज्जतसाथ मिलेर बस्न पाउँछ ।

४) **भुठो नबोल्नु**:- पञ्चशीलको चौथो शील हो - भुठो नबोल्नु । अर्काको मान प्रतिष्ठामा धक्का पर्ने किसिमले नबोल्नु । भुठो बोल्ने व्यक्तिलाई कसैले विश्वास गर्दैन । त्यसैले कसैलाई पनि हानी हुने किसिमले भुठो बोल्नु हुँदैन । सत्यवादी व्यक्ति सबैको प्रिय र विश्वासिलो हुन्छ ।

५) **मद्यपान तथा लागूपदार्थ सेवन नगर्नु**:- पञ्चशीलको पाँचौं वा अन्तिम शील हो - सुरापान नगर्नु । मद्यपान तथा जाँड, रक्सी, गाँजा, भाङ्ग, चरेश, स्मायक्स आदि सेवन गर्ने व्यक्तिको बुद्धि एवं शरीर हीन भएर गएको हामीले देख्दै आएका छौं । मद्यपान गर्ने व्यक्तिहरू प्रायः रि साहा, गलतदृष्टि र ईर्ष्यालु हुन्छन् । प्रायः मद्यपानी व्यक्तिहरू रोगी हुन्छन् र कम उमेरमै मृत्युको सन्मुखमा पर्छ । हिजोआज धेरै युवाहरू जाँड, रक्सी तथा लागूपदार्थ सेवनमा लागेको पाइन्छ । यसलाई रोक्न अत्यावश्यक भइसकेको छ । देशको प्रमुख शक्ति युवा वर्गको नै यस्तो गति भए देशको के गति होला ? सोचनीय छ । त्यसैले मद्यपान तथा लागूपदार्थ सेवनबाट अलग रहने व्यक्ति हुन सकेमा हामी स्मृतिवान बन्छौं, बेहोसी हुँदैनौं र शान्त स्वभावका हुन्छौं । गर्नुपर्ने काम समयमै

सिध्याउन सक्नेछौं । इज्जतसाथ जीवनयापन गर्न सकिन्छ र ईर्ष्यारहित भई बुद्धिमानी भएर बस्न सकिन्छ ।

पञ्चशीलको मानिसको जीवनसँग अति घनिष्ठ सम्बन्ध छ । पञ्चशीलको अभावमा सारा विश्वमा आतंक, लुटपाट, यौन-व्यापार, घुसखोर, कालोबजार, दमन, शोषण, हिंसा, लागूपदार्थ सेवन र भ्रष्टाचार भइरहेको छ । पञ्चशील पालन गर्नाले डर, त्रास, रोग र शोकबाट मुक्त भई सुख शान्तिपूर्वक सही तरिकाले जीवन यापन गर्न सकिन्छ । पञ्चशील सबैले पालन गरी संसारमा सुख शान्ति फैलाई विश्वको उन्नति गर्न सकिन्छ । प्रत्येक देशको कालो ब्यापार, भ्रष्टाचार मात्र रोकन सकेको खण्डमा पनि गरिबीबाट मुक्त र उन्नति गर्न सकिन्छ । पञ्चशीलको महत्त्व धेरै छ । अतः सबैले मन, वचन र कर्मले पञ्चशील पालन गरौं । अनि सुख शान्तिपूर्वक जीवन बाँच्न सिकौं र सिकाऔं ।

Dhamma.Digital

“मज्जिम” दैनिक
(१८ कार्तिक २०५८)

यदि कसैले मलाई कुनै एक धर्म मान्न विवश गरेमा म बुद्ध धर्म मात्रै मान्छु ।

- बरट्टाण्ड रुसेल

आमाबाबुप्रति छोराछोरीको कर्तव्य

हाम्रो समाजमा आमाबाबुलाई ठूलो मान सम्मान गर्दै आइरहेको छ । त्यस्तै विभिन्न धर्मशास्त्रहरूमा पनि आमाबाबुलाई उच्च स्थानमा राखेका छन् । आमाबाबुको गुण स्मरण गर्दै मातातीर्थ औंशी र गोकर्ण औंशीमा फलफूल, मिठाई र खानेकुराहरू खुवाएर मुख हेर्ने पनि चलन छ । मरेर गाएका पितृहरूको आत्मशान्तिका निमित्त श्राद्ध गर्ने, धर्म गर्ने र दान-प्रदान गर्ने गर्छन् । आमाबाबुको आज्ञालाई पालन गर्छन् र कुनैपनि काम अन्हाएमा तुरुन्त गर्छन् । खान लाउन तथा हेरविचार गरी आमाबाबुको सेवा गर्छन् ।

छोराछोरीको लागि आमाबाबु पहिलो गुरु हुन् र घर पहिलो पाठशाला हो । आमाबाबुले आफ्ना छोराछोरीलाई माया ममताले हुर्काई बढाई, पढाई, लेखाई जति राम्रो वातावरण बनाउन सक्थो उति छोराछोरी शिक्षित र ठूलो मान्छे बन्छन् र उनीहरू आज्ञाकारी भई आमाबाबु तथा समाज र देशको सेवा गर्छन् । आमाबाबुको माया ममताबाट वञ्चित छोराछोरीले त्यति पढ्न लेख्न पाउँदैनन् र पछि दुःख पाउँछन् ।

अहिले हाम्रो समाजमा विकृति आएको देखिन्छ । प्रायः छोरा-छोरीहरू आफ्नो विवाह भइसकेपछि वा केही वर्ष नबित्दै परिवारबाट भिन्न हुने र आमाबाबुलाई पछि बोझ सम्झेर वास्ता गर्दैनन् । त्यस्तै आमाबाबुको मान सम्मान गर्ने, आज्ञापालन गर्ने र सेवा गर्नुपर्ने हो । कसै कसैको आ-आफ्नै धेरै सन्तानहरू भएकोले पनि आमाबाबुलाई हेरविचार गर्न सकिराखेको हुँदैन र विभिन्न समस्याहरूले गर्दा त्यसो हुन गएको देखिन्छ । कतिपय परिवारमा आमाबाबुलाई हेलचक्रयाई पनि गरिएको पाइन्छ ।

कोहीकोही छोराछोरीहरू आमाबाबुको कुरा नसुनी जहाँ पायो त्यहाँ

गएर विभिन्न कुलतमा लागेका हुन्छन् । जस्तै- जाँड रक्सी सेवन गर्नु, जुवा तास खेल्नु, लागूपदार्थ सेवन गर्नु तथा वेश्यावृत्तिमा लाग्नु इत्यादि । अलि पढेलेखेकाहरू पनि आमाबाबुलाई अशिक्षित भनेर हेप्ने र अन्हाएको काम नगर्ने र नटेर्ने भएका छन् । यसले आमाबाबुको मन कस्तो हुन्छ होला ?

आमाबाबुप्रति गर्नुपर्ने कर्तव्यबाट विमुख भई आज समाजमा वितृष्णा बढेको छ जसका कारण कयौं आमाबाबुहरूले दुःख पाइरहेका छन् र बाध्यताबस वृद्धाश्रममा जानुपर्ने अवस्था आइरहेको छ तर हामीले यसरी आमाबाबुलाई छोड्नुहुँदैन किनभने हामी पनि आमाबाबु बन्दैछौं र आफ्नो छोराछोरीले पनि हामीहरूकै नक्कल गर्छन् र हामीले पनि पछि त्यस्तै दुःख पाउँछौं भन्ने कुरा मनमा लिनु आवश्यक छ । यहाँ बुद्धकालीन घटनाको एउटा प्रसंग उद्धृत गर्नु सान्दर्भिक हुन आउँछ ।

तत्कालीन मगधका राजा बिम्बिसारलाई आफ्नै छोरा अजातशत्रुले बुद्धका विरोधि देवदत्तका कुरा सुनी आफ्नो बुबा जीउँदो छँदै राजालाई जेलमा राखेर आफू राजा बने । पछि अनेकौं यातना दिएर मारे । एक दिन अजातशत्रुको पनि छोरा जन्मियो । छोरा जन्मेपश्चात् अजातशत्रु धेरै खुशी भए । त्यसैबेला मात्र आफ्नो बुबाको सम्झना आयो र सोच्यो थाल्यो कि म जन्मेको बेलामा मेरो बुबा पनि कति खुशी भए होलान् । पछि अजातशत्रुलाई बुबा मारेकोमा पश्चात्ताप भयो र पछि आफू (अजातशत्रु) पनि आफ्नो छोराबाट आघात हुनुपर्‍यो । यो घटनाले पनि आमाबाबुको सेवा गर्नुपर्छ भन्ने पाठ मिलेको छ । आफूले आमाबाबुको सेवाटहल जसरी राम्रो तरिकाले गरिन्छ त्यसरी नै छोरा छोरी र बहारीले पनि सही सिको गरेर सेवा गर्ने छन् । तसर्थ जसले आमाबाबुको कुरा सुन्छ र सेवा गर्छ उनले सुख पाउँछ ।

सिद्धार्थ गौतम बुद्धले मानवकल्याणका लागि अनेक दर्शन र शिक्षाका साथै समाजका लागि आवश्यक व्यावहारिक शिक्षा “गृहीविनय” अर्थात्

गृहस्थनियम पनि सिकाउनुभएको छ जुन व्यावहारिक शिक्षा अहिलेको आधुनिक समाजलाई अत्यावश्यक भइराखेको छ । त्यसबाट परिवार तथा समाजका सबै सदस्यहरूले आ-आफ्नो दायित्व वहन गर्नुपर्छ भन्ने सिकाउँछ । गृही-विनय अर्थात् बुढाले देशना गर्नुभएको “सिगालोवाद सूत्र” अनुसार हामीले ६ वटा दिशालाई नमस्कार गरिराख्नुपर्छ । जुन यसप्रकार छन् - १) पूर्व दिशा-आमाबाबु २) दक्षिण दिशा-आचार्य गुरुजन, ३) पश्चिम दिशा-स्वास्ती, छोराछोरी, ४) उत्तर दिशा-हितचिन्तक मित्रहरू, ५) उर्द्ध दिशा (माथितिर) -श्रमण ब्राम्हणहरू र ६) अधो दिशा (तलतिर)- नोकरचाकरहरू हुन् ।

यहाँ नमस्कारको अर्थ कर्तव्य र दायित्व निर्वाह गर्नु हो । आमाबाबुले छोराछोरीप्रति कर्तव्य र छोराछोरीले आमाबाबुप्रति कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्छ । लोनेले आफ्नो स्वास्तीप्रति कर्तव्य र स्वास्तीले आफ्नो लोनेप्रति कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्छ । आचार्य (गुरु)ले शिष्यप्रति कर्तव्य र शिष्यले गुरुप्रति कर्तव्य, मित्रले मित्रप्रति कर्तव्य र त्यस्तै श्रमण ब्राम्हणले कुलपुत्रप्रति कर्तव्य र कुलपुत्रले श्रमण ब्राम्हणप्रति कर्तव्य, मालिकले नोकर चाकरप्रति कर्तव्य र नोकर चाकरले मालिकप्रति कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्छ ।

यहाँ पूर्व दिशा अर्थात् आमाबाबुको नमस्कार गर्नुपर्नेबारेमा मात्र भन्न गइरहेको छु । आमाबाबुले छोराछोरीलाई जन्माएको बेलादेखिन पालनपोषण गरी अलिकति पनि घीन नमानी मलमूत्र सफा गरी, स्याहार सुसार गरी पालन गर्ने गर्छन् । त्यस्तै पाँचप्रकारले आमाबाबुले छोराछोरीलाई अनुकम्पा देखाउँछन् - १) नराम्रो बानी बसाल्न दिँदैन । प्राणीघात आदि पञ्च दुःशील कर्म गर्न दिँदैन । २) राम्रो-राम्रो काम कुरामा लगाउँछन् । सुशिक्षित, सदाचारी अर्थात् शीलवान बनाउँछन् । ३) आफ्नो कुलमा चलिआएका शिल्पादि विद्याअतिरिक्त अर्को किसिमको शिल्पविद्या, शास्त्रविद्या, नीतिविद्या राम्ररी निपुण हुने गरी सम्भाइ बुभाइ दिन्छन् ।

४) यौवनावस्थामा पुगेपछि शीलवती, विद्यावती तथा कुलीन परिवारसित विधि व्यवहार गरिदिन्छन् । ५) बेलाबखत आवश्यकतानुसार खर्च गर्न पैसा दिन्छन् । यसरी आमाबाबुहरूले सन्ताहरूप्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य पूरा गर्छन् । त्यसैले छोराछोरीले पनि उहाँहरूको बृद्धावस्थामा हेला नगरी पाँचप्रकारले भरणपोषण गर्छन् - १) बिरामी पर्दा वैद्य-डाक्टर बोलाई राम्रोसँग औषधि गरिदिनुपर्छ र नियमित औषधि खुवाउनुपर्छ । २) आमाबाबुको कमाइराखेको धन सम्पत्ति अर्थात् घर खेत गरगहना आदि विनास नगरी रक्षा गर्नुपर्दछ । ३) आमा बाबुलाई आइपरेको तथा आइपर्ने सरकारी कामकाज आफूले गर्नुपर्दछ । ४) आमाबाबुको आज्ञा मान्ने, कुल वंशको उन्नति गर्ने, इज्जत थाम्ने र आमाबाबुको अंश लिन योग्य हुनुपर्दछ । ५) परलोक भइसकेका आमाबाबुको गुण बिसर्नुहुँदैन । मृतकका नाममा आफ्नो समर्थननुसार पाठशाला बनाइदिने र दुःखी गरीबहरूको उपकार गर्ने आदि कुशल कार्यहरू गर्नुपर्छ ।

यसरी परिवार र समाज राम्रोसँग सञ्चालन गर्न आमाबाबु, छोराछोरी, बुहारी सबैले आ-आफ्नो दायित्व इमान्दारीका साथ वहन गर्नुपर्छ । यदि परिवारका कुनै पनि सदस्यले आ-आफ्नो दायित्व पालन गरेन भने त्यहाँ कलह तथा अशान्तिको वातावरण सृजना हुन जान्छ । अतः सबै परिवार र समाजका सबै सदस्यहरूबाट आ-आफ्नो कर्तव्य पालन गरे मात्र परिवार साँच्चिकै सुखमय बन्छ ।

“मजदुर” दैनिक
(२४ मंसिर २०५८)

यदि विरोधी राजनीतिक परिस्थितिहरूले अवरोध खडा नगरेको भए बुद्ध धर्मले विश्व विजय गर्थ्यो होला ।

- देवप्रिय बलिसिंघे र भिक्षु संघरक्षित

समाजमा संघसंस्थाको भूमिका

मानिस एक सामाजिक प्राणी हो । सामाजिक प्राणी भएको कारणले मानिस समाजबाट अलग भएर बाँच्न सक्दैन । ऊ समाजसँग मिलनसार भएर बस्न मनपराउँछ । मानिसहरूले प्राचीनकालदेखि नै शिकार गरेर खाने, खेतीपाती गरी, घर बनाई, समाजमा रहेर जीविका चलाउँदै आएका हुन् । यस्तैप्रकारले क्रमैसित गाउँ, नगरको विकास भएर राज्यको विकास हुँदै आएको हो । यसैक्रममा नेपालमा पनि राज्यहरूको स्थापना भयो र विभिन्न कला-संस्कृतिहरूको विकासको साथै गुठीगाना, दाफा-भजन, बाजागाजाहरूको पनि विकास हुँदै आयो । बिहे, व्रतबन्ध वा कुनै प्रकारको भोजको लागि समाजका गुठीगाना, दाफा-भजनहरूले सघाउने र कुनै किसिमको समस्या पर्दा छलफलद्वारा समाधान गर्ने गर्छन् । आजको युगमा पनि दाफा-भजन, बाजागाजा र गुठीगानाहरूको महत्त्व र आवश्यकता उत्तिकै रहेको छ र युवाहरूले यसलाई निरन्तरता दिनु पर्दछ । गुठीगाना, दाफा-भजन र बाजागाजाहरू सुचारु रूपले चलाउन विभिन्न दाताहरूले जग्गा जमिन, भाँडाकुँडा र बाजागाजा जस्ता आवश्यक दत्तहरू राखिदिने गरेका छन् तर अहिले आएर ती जग्गा जमिनहरू व्यक्तिगत नाममा बेचबिखन गर्दै ल्याएबाट गुठीगाना, बाजागाजा, दाफा-भजनहरू संरक्षण नभई लोप हुँदै गइरहेको छ ।

हाम्रो समाजमा विभिन्न अन्धविश्वास, कुरीति र कुसंस्कार अहिलेसम्म पनि विद्यमान छ । कसैलाई कुनै रोग लाग्यो भने डाक्टरकहाँ नलगी पहिले वैद्यलाई देखाउँछन् र वैद्यले औषधि गराउनेतर्फ नलागी पूजापाठ गर्नमा जोड दिन्छन् । पछि रोग निको नभएपछि मात्र अस्पतालमा पुग्छन् र अनि उपचार गर्न ढिलो भएर बिरामीको मृत्यु हुन जान्छ । मानसिक वा कुनै रोग लागेमा बोक्सी लाग्यो भनेर विभिन्न धामीभाँकीकहाँ पुग्छन् । तिनीहरूले

निर्दोष मानिसलाई दोष लगाउने गर्छन् र समाजमा कलह उत्पन्न गराउँछन् । यस्ता घटनाहरू शहरमा भन्दा गाउँमा बढी भएको पाइएको छ । यस्तै भइरहने हो भने समाजको विकास कसरी हुन्छ ? सोच्नु पर्ने बेला आएको छ । यस्ता कुरीति, कुसंस्कार र अन्धविश्वास हटाउन निःस्वार्थरूपले सेवा गर्ने संघसंस्थाको आवश्यकता पर्दछ । प्रत्येक टोल टोलमा टीम, क्लबहरू स्थापना भएका छन् । टीम-क्लबहरूले यतातिर पनि ध्यानदिनु आवश्यक देखिन्छ ।

समाजका विभिन्न संघसंस्थाहरूले सही निर्देशन दिएको खण्डमा मात्र समाजको विकास हुन्छ, नत्र विकृतितिर जाने धेरै सम्भावना हुन्छ । संचार माध्यम टी.भी. र पत्रपत्रिकाहरूबाट पनि विभिन्न अश्लील दृश्य र फोटोबाट युवाहरूको मनःस्थिति बिग्रिएका छन् जसले गर्दा लागूऔषधि सेवन, बलात्कार र हत्या लुटपाटको वृद्धि भएको छ । कोही युवाहरू जुवा-तास खेल्ने र जाँडरक्सी खाई झगडा गरी समाजमा अशान्ति मचाउँछन् । कोही वेश्यावृत्तिमा लाग्छन् र लागूऔषधि सेवनले अकालमा मर्छन् । त्यसबाट बचाउन बिग्रिएका युवाहरूलाई सम्झाई-बुझाई सही बाटोमा ल्याउन संघसंस्थाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । संघसंस्थामा लागेका युवाहरू त्यस्ता कुलतबाट टाढा रही व्यक्तित्व विकास गर्छन् र व्यावहारिक शिक्षा पनि सिक्छन् । संघसंस्थामा नलागेका युवाहरू पढे लेखेका भएतापनि प्रायः तिनीहरूमा व्यावहारिक ज्ञानको अभाव हुन्छ । त्यसैले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा समाजमा संघसंस्थाको प्रभाव परेको हुन्छ । निःस्वार्थी, कर्तव्यपरायण र शिक्षित व्यक्तिहरूले संघसंस्थामा लागी समाजको सेवा गर्नुपर्छ । समाजमा विभिन्न र राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरू स्थापना भएका हुन्छन् । त्यसमा कुनै-कुनै संघसंस्थाहरूको स्थापना आ-आफ्नो स्वार्थको लागि खोलिएका हुन्छन् । युवाहरू सोचेर मात्र संघसंस्थामा लाग्नु पर्छ, तबमात्र फाइदा हुन्छ । स्वार्थी भएर गरेको सेवा, सेवा नभई ब्यापार हुन जान्छ ।

अहिलेको समाजमा युगानुसार समाजलाई अगाडि बढाउन संघसंस्थाको निकै महत्त्व र भूमिका रहेको छ । विश्वमा मानवअस्तित्व नै समाप्त पार्ने खालका हातहतियार र अणुबमहरू प्रयोग गरी संसारवासीहरूलाई निकै थर्कमान बनाएका छन् । कहिले कुन देश ध्वस्त हुन्छ कुनै ठेगान छैन । त्यस्तै हाम्रो देशभित्र पनि माओवादी र सरकारबीच युद्ध भइरहेको छ र देशमा पटक-पटक संकटकालको घोषणा गरेको छ । यसले गर्दा असुरक्षा महसुस भइरहेको छ ।

समाजउत्थानका लागि भौतिक सुखका साथै मानसिक सुख र शान्तिको पनि आवश्यकता पर्दछ । भौतिक सुखले मात्र समाजमा सुख हुन सक्तैन । समाजका विकृतिहरू हटाउन संघसंस्थाहरूले समाजवादी चिन्तन र व्यवस्थाको आवश्यकता महसुस गरिरहेको छन् ।

“मजदुर” दैनिक
(२२ पौष २०५८)

बुद्ध-धर्मको प्रचार गर्नु मानव समाजको सेवा गर्नु हो ।

- डा. भीमराव अम्बेडकर

समाजको लागि बुद्धोपदेश

नेपाल एक हिन्दूअधिराज्य भनिएपनि शान्तिका अग्रदूत सिद्धार्थ गौतम बुद्धको जन्मस्थल पनि हो । यहाँ हामी धर्म भनेर चाडपर्वमा विभिन्न पूजापाठ आदि गर्छौं । समय समयमा देशमा आएका संकटहरू टार्न र विश्वशान्तिको लागि भनी विभिन्न कोटीहोम महायज्ञ, भागवतगीता पाठ आदि गर्छन् । कोटीहोममा मुरीका मुरी अन्न डढाएर ॐ शान्ति भन्दै स्वस्तिवाचन गर्छन् । व्यवहारमा भन्दा पूजापाठमा विश्वास गर्छन् । साँच्चै त शान्ति भनेको कुरा पूजापाठ गरेर आउने होइन त्यो त व्यवहारले मात्र आउने कुरा हो । भनाइ र गराइ राम्रो हुनुपर्छ अर्थात् मिल्नुपर्छ । यहाँ एउटा प्रसंग सम्झना आउँछ- एक जना रोगी डाक्टर (वैद्य) कहाँ जान्छन् । डाक्टरले राम्ररी जाँचिसकेपछि कागजमा औषधी लेखिदिएको हुन्छ । रोगीले सो औषधी नखाइकन कागजमा लेखिराखेको मात्र बिहान र बेलुका एक चक्की ट्याब्लेट, भोलि औषधी एक चम्चा र भिटाभिन औषधी एक चम्चा भनेर मात्र पढ्छन् भने उनको रोग निको हुनेछैन, औषधी त सेवन गर्नुपर्ने चीज हो, मन्त्र जस्तो पढेर गुनगुनाइरहने होइन । यस्तै यहाँ भइरहेको छ । विश्वशान्ति पनि प्रत्येक व्यक्तिको राम्रो शिक्षा र व्यवहारले मात्र सम्भव हुन्छ । यो नियम जुनसुकै धर्म मान्ने वा नमान्नेलाई पनि लागू हुन्छ । त्यसैले गौतम बुद्धले व्यवहारलाई नै जोड दिनुभएको हो । उहाँले “आफ्नो मालिक आफै हो, अरु कोही तिम्रो मालिक छैन” भनेर भन्नुभएको छ । त्यस्तै “जातले कुनै ब्राम्हण वा चण्डाल हुँदैन, उनको कार्य र व्यवहारले मात्र ब्राम्हण र चण्डाल हुन्छ” भनेर सिकाउनुभएको शिक्षा अहिले पनि त्यत्तिकै सान्दर्भिक हुन आउँछ ।

फेरि अर्को एउटा प्रसंग (कथा) जोडौं-बुद्धकालमा कोशलराज्यको श्रावस्ती नगरमा अनाथपिण्डिक महाजनले आफ्ना छोरी चूलसुभद्रालाई बिहे गरिपठाउँदा, आफ्नी छोरीलाई दशवटा उपदेश दिइपठाएको थियो । ती हुन् :

१. घरको आगो बाहिर कसैलाई दिनुहुन्न- घरको आगो भन्नाले साँच्चै नै चुलोको अथवा मकलको आगो भनेको होइन । घरमा सासु-ससुराको कुनैपनि दोष अथवा अवगुण बाहिरका कुनै मानिसलाई नभन्नु भनेको हो । घरका मानिसको कुरा बाहिर भन्नु जस्तो आगो (खराब काम) अरू छैन । यसले धेरै भष्माभूत पारिदिन सक्दछ ।
२. बाहिरको आगो घरभित्र ल्याउनुहुन्न- यदि कुनै विश्वासीले आफ्ना सासु-ससुराको दोष अथवा अवगुण सुनाएर ल्यायो भने सबै कुरा घरका मानिस तथा सासु-ससुरालाई नभन्नु भनेको हो । यो जस्तो आगो (खराब काम) अरू छैन । यसले पनि गृहस्थीलाई भष्माभूत पारिदिन सक्दछ ।
३. दिनेलाई मात्र दिनुपर्दछ- मतलब कुनै बस्तु पैचो लिएर गई फेरि फर्काई दिनेलाई मात्रै पैचो दिनु योग्य छ भनेको हो ।
४. नदिनेलाई दिनुहुन्न- मतलब कुनै बस्तु पैचो लगेर फेरि फर्काई नदिनेलाई पैचो दिनु योग्य छैन भनेको हो ।
५. दिनेलाई पनि नदिनेलाई पनि दिनुपर्दछ- मतलब गरिब, ब्राह्मण वा भिक्षु तथा ज्ञानी बन्धुलाई आफ्नो गच्छेअनुसार दिनु योग्य छ भनेको हो ।
६. राम्ररी बस्नुपर्दछ- मतलब सासु, ससुरा तथा लोग्नेको अगिल्टिर आसनबाट उठ्नुपर्ने बेलामा बसिनैरहनुहुन्न भनेको हो ।
७. राम्ररी खानुपर्दछ- मतलब सासु, ससुरा तथा आफ्नो लोग्नेले खानुअगाडि खानुहुन्न, तिनीहरूलाई नै पहिले खुवाई अरू जहानहरूले खाइसके कि सकेनन् भन्ने विचार गरी सबभन्दा पछाडि मात्रै आफूले खानु योग्य छ भनेको हो ।

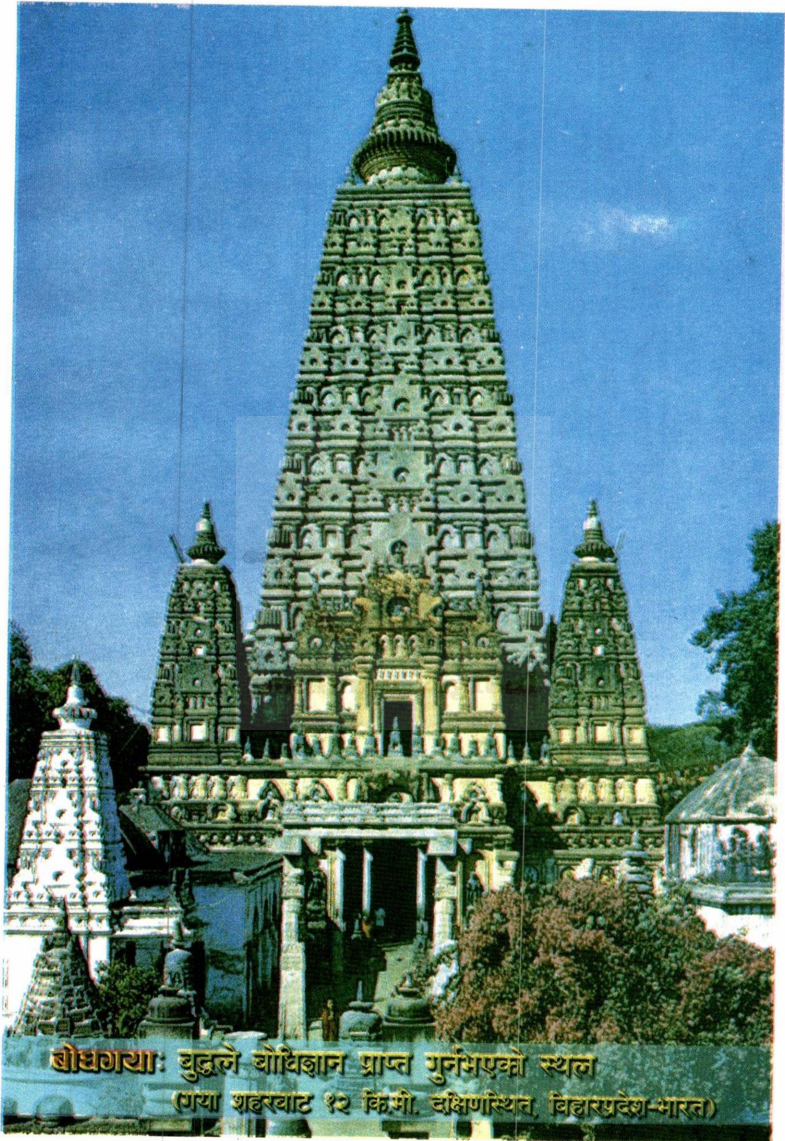

८. राम्ररी सुत्नुपर्छ- मतलब सासु ससुरा सुत्नुभन्दा अगाडि नसुती तिनीहरूलाई गर्नुपर्ने सेवाटहल जम्मै गरिसकेपछि मात्रै सुत्नुपर्दछ भनेको हो ।
९. अग्निसत्कार गर्नुपर्दछ- मतलब सासु ससुरालाई र लोग्नेलाई अग्निको ज्वाला तथा नागराजासमान देख्नुपर्दछ । जसरी आगोको ज्वालालाई तथा नागराजलाई छुँदा अनर्थ हुन्छ त्यस्तै तिनीहरू उपर पनि केही गन्यो भने अनर्थ हुन थाल्दछ ।
१०. अभ्यन्तर देवताहरूलाई नमस्कार गर्नुपर्दछ - मतलब सासु, ससुरा र आफ्ना लोग्नेलाई देवतासमान ठानी आदर सत्कार गरेर बस्नुपर्दछ भनेको हो ।

यति उपदेश दिई चूलसुभद्रालाई अनाथपिण्डकले बिहे गरी पठाइदिएका थिए । पछि आफ्नो बुबाले भने जस्तै व्यवहार गन्यो र लोग्नेलगायत सासु- ससुरा तथा परिवारका सबै एकदम खुशी भएर परिवारका सबैको हृदय परिवर्तन गरिदियो ।

समाजमा अन्धविश्वास, कुरीति, कुसंस्कार हटाउन बुद्धले आफूसहित ६१ जना जीवनमुक्त भिक्षुहरू भइसके पछि ती भिक्षुहरूलाई सामाजिक क्रान्ति गर्न चारै दिशामा पठाई बहुजन हिताय र बहुजन सुखायको लागि छुट्टाछुट्टै गाउँ, शहरमा धर्म प्रचार गर्न पठाएका थिए ।

बुद्धले दुःख मुक्तिको लागि आर्यअष्टांगिक मार्ग (मध्यम मार्ग)को उपदेश दिनुभएको छ । आर्यअष्टांगिक मार्ग भनेको आठ वटा सही बाटो हो जसलाई शील, समाधि, प्रज्ञाको रूपमा विभाजन गर्न सकिन्छ । ती हुन् - (१) सम्यक् दृष्टि-ठीक समझदारी अर्थात् सही ढंगले बुझ्नु । (२) सम्यक् संकल्प- ठीक सोचाइ अर्थात् नियत राम्रो हुनु । (३) सम्यक् वचन- ठीक कुरा गर्नु अर्थात् भनाइ र गराइमा फरक नहुनु । (४) सम्यक् कर्म- गलत

बोधगया: बुद्धले बोधिज्ञान प्राप्त गुनभण्डको स्थल
(गया शहरबाट १२ कि.मी. दक्षिणस्थित बिहारप्रदेश-भारत)

तरिकाले काम नगर्नु अर्थात् अर्कालाई दुःख हुने काम नगर्नु, (५) सम्यक् आजीविका- जीवनशैली स्वच्छ हुनु अर्थात् निर्दोष जीविका गर्नु । (६) सम्यक् व्यायाम-ठीक प्रयत्न अर्थात् कुशल संचय गर्नमा परिश्रमी हुनु । (७) सम्यक् स्मृति- सधैं सचेत रहनु । (८) सम्यक् समाधि-चित्त एकाग्र गर्नु अर्थात् आफ्नो काममा चित्त दृढ राख्नु । भगवान् बुद्धले पछि “भिक्षुणी संघ” पनि स्थापना गर्नुभयो र समाजमा अछुतहरूलाई समेत भिक्षु र भिक्षुणी बनाई जातीय समानता ल्याउनुभयो ।

बुद्धकालदेखि नै संघको ठूलो महत्त्व रहँदै आएको छ । संघ भनेको समूह हो । भगवान् बुद्ध स्वयंले संघलाई सम्मान गर्नुभएको थियो । आफ्नै कान्छी आमा प्रजापति गौतमीले बुद्धको लागि नै भनेर अलग्गै चीवर बस्त्र दान गर्न ल्याएकी भिइन् । त्यसबेला सो चीवर बुद्धले भिक्षुसंघलाई दान दिन लगाउनुभयो र त्यस अबसरमा बुद्धले संघको वर्णन गर्नुभएको थियो । बुद्धको भिक्षुसंघ भनेको राम्रो व्यवहार भएको सिधा मार्गमा लागेको, न्यायअनुसार चल्ने, अति प्रसन्न मुद्रामा कुरा गर्ने, स्वागत गर्न योग्य, सत्कार गर्न योग्य, हात जोडी नमस्कार गर्न योग्य, दक्षिणा दिन योग्य, पुण्य क्षेत्र हो । यसप्रकार उहाँले संघको वर्णन गर्नुभएको थियो । बुद्धले स्थापना गर्नुभएको संघ साँच्चै अनुशासित र संगठित थियो ।

समाजलाई शिक्षा दिने क्रममा गौतम बुद्ध एकपटक केशपुत्र भन्ने गाउँमा जानुभयो । त्यहाँका जनता (कालाम)हरूले बुद्धसँग प्रश्न गरे- भो श्रमण गौतम । हाम्रो गाउँमा थरीथरीका धार्मिक नेताहरू आउँछन् तिनीहरूले आ-आफ्नो धर्ममात्र सही र अरूको सिद्धान्तलाई खण्डन गर्ने गर्छन् । हामी अलमलमा परेका छौं । यसबारेमा तपाइको के विचार वा सुझाव छ ? भनी सोधे । त्यस पछि बुद्धले भन्नुभयो-“हे कालामहरू हो । जसरी सुनारले सुनचाँदी विभिन्न ढंगले जाँच्ने गर्छ त्यसरी नै कसैको कुरालाई पनि आफ्नो

स्वतन्त्र मप्तिस्कले नजॉचिकन विश्वास गर्नुहुँदैन" भन्नुभयो । उहाँका यी कुराहरू समयसापेक्ष र आजको युगमा पनि उत्तिकै महत्त्व राख्दछ । हामीले पनि चुनावको बेला भोटको प्रसंगमा नेताको भाषणलाई आफ्नो मनमप्तिस्कले सोचेरमात्र सही वा गलत बुझ्नी भोट दिई जिताउनु पर्छ भन्ने पनि शिक्षा दिएको सम्भन्नुपर्छ ।

“मजदुर” दैनिक
(२८ चैत्र २०५८)

बुद्ध-मूर्तिले हरेक चिन्तनशील व्यक्तिलाई प्रेरित गर्छ ।

- हजरत इनायत खाँ

बुद्ध र बुद्धशिक्षा

नेपाल बुद्धको जन्म भूमि हो । लुम्बिनी, निगिलहवा र गौतिहवामा अवस्थित अशोकस्तम्भको आधारमा भन्ने हो भने नेपालमा कनकमुनि बुद्ध, क्रुकुचछन्द बुद्ध र गौतम बुद्ध तीन जना मानवबुद्धको जन्म भएको पुष्टि हुन्छ ।

बुद्धको जन्मभूमि नेपालमा पर्नु हामी सम्पूर्ण नेपालीलाई गर्वको कुरा हो । आज सिद्धार्थ गौतमले बुद्धत्व प्राप्त गरी प्रतिपादन गर्नुभएको धर्मदर्शनको महत्त्व दिनहुँ देशविदेशमा वृद्धि हुँदै गइराखेको छ । विदेशमा भ्रमण तथा अध्ययन गर्न जाने नेपालीहरू आफ्नो देशलाई सगरमाथाको देश, बुद्धको देश भनेर परिचय दिन्छन् तर बुद्धको धर्मबारे सोझा केही भन्न सकेर लाजले भुत्क हुन्छन् । उल्टा विदेशीहरूले सिकाएर पठाउँछन् किनभने विदेशीहरूले बुद्धधर्म र बुद्ध जीवनीबारे अध्ययन गरिराखेको हुन्छन् । यहाँ नजिकको देवता हेला जस्तै भइराखेको छ । त्यस्तै बुद्धको जन्म लुम्बिनीको अहिले पनि विकास र निर्माण कार्य त्यही अवस्थामा रहेकोले हामी नेपालीहरू विदेशी बौद्ध-अबौद्धहरूका सामुमा लज्जित हुनुपरेको छ ।

हाम्रो देशका विभिन्न सरकारी निकायहरूमा नैतिकतामा न्हास अरूएको छ जुन रोगहरू अन्य क्षेत्रमा पनि सरेको छ । भनिन्छ सर्पको विष दाँतमा, विच्छेको विष पुच्छरमा हुन्छ भन्ने मानिसको विष शरीरभरि फिँजिएको हुन्छ । नैतिकवान मानिसको सही कामले देश र जनताको भलो गर्छ । नैतिकताहीन व्यक्ति आफ्नो स्वार्थको लागि जे गर्न पनि तयार हुन्छ । आफ्नो प्रगतिको लागि अरूको हित विपरीत काम गर्न पछि पर्दैन । यो आधुनिक विकासबाट निम्त्याएको विकृति हो । विदेशमा यस्तै प्रकारका मानिसहरूको संख्या बढ्दै गइराखेका छन् । यस्ता व्यक्तिको नेतृत्वले देश

कता डोन्याउने ? दूषित व्यक्तिहरूको संख्या बढ्दै जानु देश विकासको लागि ठूलो चिन्ताको विषय हो ।

शान्तिक्षेत्र भनेर चिनिने देशमा आतंक, लुटपाट, यौनब्यापार, घुसखोर, कालोबजार, दमन, शोषण, हिंसा र भ्रष्टाचार जस्ताले प्रश्रय पाइराखेका छन् ।

चारैतर्फ अशान्तिले घेरेको छ । यस्तो परिस्थिति किन र कसरी आयो भनेर विश्लेषण गर्दा मुख्य कारणमा व्यक्तिको अनैतिक आचरण र व्यवहार नै अगाडि आउँछ । यो अवस्थालाई नियन्त्रण गर्न राज्यमा जस्तोसुकै दण्ड सजाय कानूनमा मात्र व्यवस्था गर्दैमा यो परिस्थिति समाधान हुन सम्भव छैन । मुख्य कुरा हृदय परिवर्तन हुनुपर्दछ । सही धारणा र परिवर्तित भावनाले मात्र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन आउँछ ।

सिद्धार्थ गौतमका चार आर्यसत्य

- १) जन्म हुनु, बुढाबुढी हुनु, रोगी हुनु, मर्नुपर्ने, मन पर्नेसँग अलगिएर बस्नुपर्ने, मन नपर्नेसँग बस्नुपर्ने दुःख, मनमा चिताए जस्तो नहुनु, पञ्चस्कन्धरूपी शरीर धारण गर्नुपर्ने नै दुःख ।
- २) दुःखका कारणहरू छन् । ती हुन्- १) कामतृष्णा, २) भव तृष्णा र ३) विभव तृष्णा ।
- ३) दुःख अन्त गर्न सकिन्छ । तृष्णा निरोध भएपछि दुःख अन्त हुन्छ ।
- ४) दुःख अन्त गर्ने उपाय छन् । ती हुन्: आर्यअष्टांगिक मार्ग (मध्यम मार्ग) । ती हुन्-

क) ठीक धारणा, ख) ठीक संकल्प, ग) ठीक वचन, घ) ठीक कर्म, ङ) ठीक जीविका, च) ठीक प्रयत्न, छ) ठीक स्मृति, र ज) ठीक एकाग्रता । अन्य यथार्थ सत्यज्ञान पाएपछि सिद्धार्थ गौतम बोध (बुद्ध) हुनुभयो । त्यही

शिक्षा जनभावामा समाजलाई दिनुभएको थियो जुन शिक्षा हाम्रो देशको स्कूल, कलेजका पाठ्यपुस्तकमा कमै मात्र पाइन्छ। सरकारले यसतर्फ ध्यान दिनु आवश्यक छ। जुनसुकै व्यक्ति समाज, राष्ट्रउत्थान निष्पक्ष, शान्तिपूर्वक राज्य संचालन गर्ने शासकहरूले बुद्ध दर्शनको पनि अध्ययन गर्नु आवश्यक छ र त्यसलाई व्यवहारमा उतारेको खण्डमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रले राम्रो उन्नति र विकास गर्न सक्छ र शिक्षा राम्रो भएर पनि ग्रहण गर्न अप्ठ्यारो मान्छन्। बुद्धधर्ममा कुनै जाति, भाषाको भेदभाव छैन। बुद्धधर्म समस्त मानवजातिको धर्म हो।

संसार विनास हुने खालको युद्ध र बलिया राष्ट्रले कमजोर राष्ट्रलाई थिचोमिचो गर्ने प्रवृत्ति तथा आर्थिक नाकाबन्दी, सैनिक हस्तक्षेप जस्ता कार्यहरू भद्रराखेका छन्। त्यस्तै कुलत जस्तै जाँडरक्सी सेवन तथा लागूपदार्थ सेवन र बेश्यावृत्तिबाट कैयौं युवायुवतीहरू एड्स तथा अरू विभिन्न रोगको शिकार भई अकालमै जीवन गुमाउनुपरेकाहरू यसबाट बचाउन तथा सचेत पार्न पञ्चशील १) हिंसा नगर्नु, २) चोरी तथा भ्रष्टाचार नगर्नु, ३) आफ्नो पतिपत्नीबाहेक अरूसँग यौन सम्पर्क नगर्नु, ४) भूठो नबोल्नु र ५) जाँड रक्सी तथा लागूपदार्थ सेवन नगर्नु आदि पालन गर्नु नितान्त आवश्यक छ। त्यसको परिणामको बारेमा जानेर पालन गरेमा सही सुख शान्तिपूर्वक जीवनयापन गर्न सम्भव हुन्छ। बौद्धदर्शनको अध्ययन र पालनबाट सबैको भलो हुन्छ। कसैलाई हानि पुऱ्याउँदैन।

“मजदुर” दैनिक
(१० जेष्ठ २०५९)

बुद्धधर्म मात्र दर्शनको पोको होइन। यो त जीवन पद्धति हो।

– दलाई लामा

धर्मचक्रप्रवर्तन दिवसको प्रसंगमा

बुद्ध जयन्तीपछि नेपाली तथा विश्वका शान्तिप्रेमीहरूको महत्त्वपूर्ण पर्व धर्मचक्र प्रवर्तन दिवस हो । सिद्धार्थ गौतम बुद्धले २९ वर्षको उमेरमा गृहत्याग गरी ३५ वर्षको उमेरमा कठोर तपस्याबाट बुद्धत्व प्राप्त गर्नुभयो । उहाँले दुःखग्रस्त संसारका प्राणीहरूलाई दया, माया, करुणा र दुःखबाट मुक्त हुने बाटो पत्तालागाउनु भयो । त्यही मुक्तिमार्ग आफूले ७ हप्तासम्म विभिन्न तरिकाबाट अनुभव प्राप्त गर्नुभयो । मृगदावनमा आफूलाई सेवा गर्ने पञ्चवर्गीय भिक्षुमा 'धर्मचक्र प्रवर्तनसूत्र' देशना गरे । दुःखको उत्पत्ति कसरी हुन्छ, दुःखबाट छुटकारा कसरी पाउन सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा उहाँले चतुआर्यसत्य आर्यअष्टांगिक मार्गको (१) सही दृष्टि, (२) सही संकल्प, (३) सही वचन, (४) सही कर्म, (५) सही जीविका, (६) सही प्रयत्न, (७) सही स्मृति र (८) सही एकाग्रताको उपदेश गर्नुभएको थियो । त्यसबेलादेखि नै उहाँले समाजमा रहेका अन्धविश्वास, कुरीति, कुप्रथा, वर्णभेद, शोषण, दमन र हत्याहिंसाको विरोध गरिएको थियो । त्यस्तै बहुजनहिताय, बहुजन सुखाय र सत्य अहिंसाको सही मार्ग सिकाउनुभई 'बाँच र बाँच्न देऊ' भन्ने स्वतन्त्र नीति वहाँले लागू गर्नुभयो ।

नेपालीहरूले पनि गुरुपूर्णिमा अथवा आषाढपूर्णिमाको दिनमा आफूलाई सही बाटो देखाउने अथवा शिक्षा दिने (उपदेश दिने) गुरुहरूको गुण स्मरण गरी आ-आफ्नो गुरुलाई पूजा गरी मनाउँछन् जुन एकदम राम्रो हो ।

बुद्धको महान् उपदेश नपाएको भए संसार वास्तविक सुख शान्तिबाट वञ्चित हुने थियो । अहिले हाम्रो देश हत्या, हिंसा, भय, भ्रष्टाचारको चपेटामा परेको छ । यहाँ नैतिक शिक्षाको आवश्यकता र महत्त्व नबुझिदिँदा यस्ता घटनाहरूले प्रश्रय पाइराखेका छन् । "माल पाएर के गर्नु चाल पाए पो" भने जस्तो भइरहेको छ ।

भारतको विश्वविद्यालय र अन्य देशहरूमा बुद्ध भारतीय भनेर पढाइन्छ भनेको सुन्दा सम्पूर्ण नेपालीहरूको चित्त दुख्छ तर सरकारी निकायले बुद्ध जन्मेको ठाउँ लुम्बिनी र दरबार कपिलबस्तु, त्यस्तै मामाघर 'देवदह' र बुद्धको अस्थि-धातु रहेको ठाउँ रामग्राम जस्ता ऐतिहासिक स्थलहरूको राम्रो संरक्षण गर्न नसकेकोले त्यस्तो भएको हो कि ? त्यसैले सरकारी निकाय र जनताले राष्ट्रियताको भावना लिई इमान्दारीका साथ ती ऐतिहासिक स्थलहरूको राम्रो संरक्षण, अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रचारप्रसार गरी पर्यटन विकासलाई अघि बढाउनु आवश्यक छ । त्यस्तै बुद्धको शिक्षा पाठ्यपुस्तकमा राख्नु अनिवार्य छ ।

हामी सबैमा नैतिकताको खाँचो छ । तबमात्र एकको अर्कोमा विश्वास बढ्छ । भ्रष्टाचार कम हुन्छ र समयको महत्त्व बुझ्छ । देश विकास तथा सबै जनता व्यावहारिक रूपमा शिक्षित हुन्छन् । अनि हाम्रो समाजमा व्याप्त अनेकौं अन्धविश्वास जस्ता पुरानो संस्कार हट्दै जानेछ र सामाजिक विकृति, लागूपदार्थ सेवन, चोरी, बेश्यावृत्ति जस्तालाई कम गराई युवाहरूको मानसिक विकास गर्न सकिन्छ र शान्त वातावरण सृजना हुन्छ ।

मानिस भएर आफूलाई चिन्नुपर्छ । अरूलाई पनि आफूजस्तै ठान्नुपर्छ । राम्रो शिक्षालाई आफूसँग भएको लोभ, द्वेष, मोह, घमण्ड, स्वार्थीपन जस्ता नराम्रा स्वभावहरू क्रमशः कम गर्दै जानुपर्छ । नैतिकवान् मानिस भयरहित सुख शान्तिपूर्वक जीवन बिताउँछन् । थोरै सम्पत्ति भए पनि सन्तुष्टि, आत्मनिर्भर र समयअनुसार काम गर्न सक्षम हुन्छन् । अनि मानिसहरू विलासी जीवन बिताउँदैनन् र सरल तथा स्वस्थजीवन बिताउँछन् ।

बुद्धधर्मले बाह्य कर्मकाण्ड एवं पूजापाठमा विश्वास नगरी आन्तरिक

शुद्धिलाई जोड दिन्छ । पूजापाठबाट राग, द्वेष, मोहजस्ता मनको विकारलाई नष्ट गर्न सक्दैन । यो त भित्रैदेखि परिशुद्धिबाट मात्र सम्भव हुन्छ । अज्ञानी मानिसहरू आफ्नो स्वार्थपूर्ति अथवा कुनैप्रकारबाट उत्पन्न बिध्न बाधाहरूबाट मुक्ति पाउनलाई पर्वत, वन, उद्यान, वृक्ष र चैत्य आदिको देवता मानेर उनको शरणमा जान्छन् । र मंगलको कामना गर्छन् तर यसबाट उसको हित हुँदैन । आफूले बनाएको मनको विकार आफैले नै राम्रो काम (सत्कर्म) गरेर नष्ट गर्नुपर्छ । अरूले गर्न सक्दैन किनकि बुद्धले भन्नुभएको छ । “आफू नै आफ्नो मालिक हो अरू कोही मालिक छैन” । त्यस्तै कुनैप्रकारको पाप नगर्नु, पुण्य संचय गर्नु, आफ्नो मनलाई परिशुद्ध गर्नु र आफ्नो मनलाई बसमा राख्नु, बुद्धको शिक्षा छ । अतः यस्तो महत्त्वपूर्ण शिक्षाहरूको निमित्त ‘धर्मचक्र प्रवर्तन दिवस’ को महत्त्व बुझौं र बुझाऔं र जसबाट सुख शान्तिपूर्वक सबैले जीवन बिताउन सकोस् । सबैमा करुणा र मैत्री भावना जागोस् ।

Dhamma.Digital

“मजदुर” दैनिक
(१ श्रावण २०५९)

बुद्ध धर्मले कहिले पनि शस्त्र अस्त्रको आडलिएन । तैपनि संसारको ठूलो भूभागमा यो आश्चर्य जनक गतिले फैलियो ।

- टी. एक्स हक्सले

महान्वाड विजयादशमी

नेपाल एक विविध धर्म, भाषा, संस्कृति र जाति भएको देश हो। यहाँ बेलाबेलामा चाडपर्व आइँनै रहन्छन्। यसमा विजयादशमी प्रमुख चाडको रूपमा मनाइन्छ। यस चाड घटस्थापनादेखि शुरू भई आश्विन पूर्णिमाका दिन अन्त हुन्छ। यस पर्वलाई हिन्दू र बौद्ध दुबैले मान्दै आएका छन्। हिन्दूहरूले भगवती देवीलाई पूजा गर्छन् भने बौद्धहरू तलेजु भवानीलाई आर्यतारको रूपमा मान्छन् तर रेडियो नेपाल, नेपाल टेलिभिजन र पत्रपत्रिकामार्फत यस चाडलाई हिन्दू मात्रको महान चाड भन्ने गर्छन्। मगर, राई, लिम्बु, तामाङ र कयौँ जनजातिहरूले दशैं नमनाउने कुरा पनि सुन्नमा आएको छ। दशैंको बेलामा सबै परिवारको भेटघाट हुन्छ र मन्दिरहरूमा पूजा हुन्छ। त्यस्तै मीठो मीठो खाई, पिङ्ग खेली, चङ्गा उडाई रमाउने गर्दछन्। यहाँ अहिलेको महङ्गीमा पनि तडकभडक गरेर मनाउनेहरू पनि छन्। दशैंमा २/३ दिनको पुराना मासु खाँदा फाडापखाला लागेकाहरू पनि देखापरेका छन्। कसैले ऋण लिएर त कसैले घरखेत बन्धकी राखेर पनि दशैं मनाउने गरेका छन्। प्रत्येक वर्षमा नेपाली जनताको प्रशस्त रकम यस चाडमार्फत पनि विदेशिएको पाइन्छ। दशैं हाम्रो संस्कृति हो र यसलाई संरक्षण गर्नुपर्छ तर धर्मको नाममा धेरै खर्च गर्नु राम्रो होइन। धेरै खर्च नगरेर पनि संस्कृति मनाउन सकिन्छ। त्यसले देशलाई फाइदा नै गर्छ।

विजयादशमीसँग सम्राट अशोकको विषयसँग पनि सम्बन्धित छ। ईसापूर्व तेस्रो शताब्दी (ई.पू. २७४) मा सम्राट अशोकले आफ्नो कयौँ दाजुभाइहरूको हत्या गरी आफू राजा बनेका थिए भने ई.पू. २६२ मा कलिङ्ग युद्ध गरी लाखभन्दा बढी मानिसहरूको हत्या गरे। त्यतिकै मानिसको अङ्गभङ्ग भएको थियो। एक लाख पचासहजार जनालाई बन्दी बनाइएको थियो। त्यति नै मानिसलाई देशनिकाला गरिएको थियो तर पछि उनलाई ठूलो पश्चाताप

भएको थियो । उनको मन एकदम छट्पटिएको थियो । त्यसबेला उनलाई बुद्धको उपदेश याद भयो कि वैरभावले वैर कहिल्यै शान्त हुँदैन, अवैरभावले (मैत्रीले) मात्र वैरभाव शान्त हुन्छ, यही सनातनदेखि चलिआएको धर्म (नियम) हो भन्ने । अनि आफूले मारेको दाजुको छोरा भ्रामणोर (भिक्षु) निगोधमार्फत् शस्त्रपरित्याग गरी बुद्धधर्मको शरणमा पुगे । त्यसबेलादेखि सम्राट अशोकले सत्य, ज्ञानको विशुद्ध धर्म शिक्षा अरू देशमा पनि प्रचार प्रचार गर्न पठाए । विश्वका विभिन्न देशहरूमा धर्मदूतहरू पठाए । चौरासी हजार चैत्य (स्तूप) एवं बिहारहरू स्थापना गर्न लगाए । आफ्नो छोरा महेन्द्र, छोरी संघमित्रालाई पनि धर्म प्रचारार्थ सिंहल (श्रीलंका) पठाए । वहाँले पछि लुम्बिनीमा तीर्थयात्रा गर्न आउनु भई त्यहाँ शाक्यमुनि बुद्ध जन्मेको हो भनी एक स्तम्भ राखी त्यसमा ब्राह्मीलिपिबाट शिलालेख स्थापना गराए । यसै अशोकबाट बुद्धको जन्म नेपालमा नै भएको हो भन्ने प्रमाणित हुन आएको छ ।

विजयादशमीको क्रममा २० औं शताब्दीमा भारतका संविधाननिर्माता बाबासाहेब डा. भीमराज रामजी अम्बेडकरको प्रसंग पनि प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । १४ अक्टोबर १९५६, विजयादशमीका दिन ५ लाखभन्दा बढी अनुयायीहरू (हरिजनहरू) का साथ उहाँ बौद्ध घोषित हुनुभएकोलाई पनि हामी स्मरण गर्न सक्छौं ।

अन्तमा प्रत्येक वर्षमा आउने विजयादशमी र शस्त्रपरित्याग दिवसलाई सबैले धार्मिक सहिष्णुताकासाथ मनाऔं । त्यस्तै देशलाई युद्ध, हत्या, हिंसाबाट मुक्त पारौं र देशलाई व्यक्तिगत स्वार्थ त्यागी मेहनत गरी माथि उठाऔं । दशैं सकेसम्म अनावश्यक खर्च नगरी मनाऔं ।

“मजदुर” दैनिक
(११ आश्विन २०५९)

चाडबाड र पशुबलिप्रसंग

आजको युग वैज्ञानिक युग हो । विज्ञान तथा प्रविधिको अभूतपूर्व विकासले गर्दा पृथ्वी नै साँघुरिएर गएको छ । टेलिफोन, टेलिभिजन, हवाईजहाज र कम्प्युटर आदिको आविष्कार र विकासले गर्दा मानिसहरू सुख, सुविधाले सम्पन्न भइराखेका छन् । अहिलेको युगलाई विचार गरेर हेर्दा समाजका कैयौं परम्पराहरू समय सुहाउँदो नरहेको कारण सुधार गर्नुपर्ने अवस्था आएको देखिन्छ । यस्तै परम्पराहरूमा बलिप्रथा अर्थात् पशुबलि पनि एक हो । पशुबलि विभिन्न पीठ र मन्दिरहरूमा दिने चलन अहिलेसम्म विद्यमान नै छ । त्यस्तै यातायातका साधन, कलकारखानाहरूमा पनि पशुबलि दिने चलन बसालेको पाइन्छ । विभिन्न भाकल गर्दा, मुद्दा जितेको खुशियालीमा पहिलेदेखि चलिआएको भनेर पशुबलि दिने चलन चल्दै आएको हो । देशका कैयौं धर्माबलम्बीहरूले यसलाई अति नराम्रो परम्परा सम्झी विरोध गर्दै आएका पनि छन् ।

प्राचीनकालमा अश्वमेध यज्ञ, गोमेध यज्ञ र नरमेध यज्ञ पनि प्रचलित थियो । अश्वमेध यज्ञमा श्यामकर्ण घोडालाई सिँगारेर निधारमा जयपत्र बाँधेर छोड्थ्यो । उसको रक्षाको लागि रथी, महारथि र सैनिकको विशेष व्यवस्था गरिन्थ्यो । एक वर्षपछि घोडालाई मारेर त्यसका विभिन्न अंग प्रत्यङ्गहरूलाई मन्त्र उच्चारण गरी यज्ञमा होम गरिन्थ्यो । त्यसबाट चक्रवर्ति राजा, पुत्र प्राप्ति, मोक्ष प्राप्ति, ब्रम्ह हत्याजनीय पाप नास तथा स्वर्ग प्राप्ति हुन्छ भन्ने विश्वास गरिन्थ्यो । त्यस्तै गोमेध यज्ञमा पनि कुनै खत नभएको सुलक्षणको गाई मारी यज्ञ गरिन्थ्यो । यो यज्ञ कलियुगमा प्रतिबन्ध लगाइएको थियो । अर्को नरमेध (पुरुषमेघ) यज्ञमा पनि मानिस बलि दिएर यज्ञ गरिन्थ्यो । यो कुरा ऋग्वेद मंगल १, सूत २४, मनुस्मृति, अध्याय १०, श्लोक ७२ महाभारत वनपर्वत अध्याय २०८ र बाल्मिकी रामायण बालकाण्डमा

लेखिएको प्रमाणसहित भारतका प्रसिद्ध ज्योतिषाचार्य, विद्यानिधि, साहित्य सरस्वती, ज्योतिभूषण रजनीकान्त शास्त्रीले आफ्नो “हिन्दू जातिका उत्थान और पतन” पुस्तकमा उल्लेख गरिएको छ । नरमेध यज्ञलाई तत्कालीन ब्रिटिस भारत सरकारले सन् १८४५ मा रोक लगाएको थियो ।

अचम्मको कुरा छ, छिमेकी राष्ट्र भारतमा गणेश र भगवतीको मन्दिरमा हिंसा कर्म गरिन्न तर हाम्रो देशमा भने गणेश र भगवती मन्दिर मा नै सबभन्दा बढी पशुबलि दिन्छन् जसमा पञ्चबलि पनि सामेल छ । पशुको कानमा उल्लिखित मन्त्रफुकेर “पूर्वजन्मकृत कर्म पशु जन्मनि जायते । सर्वपाप विनिमुक्त स्वर्गवास गच्छति” अर्थात् “पहिलेको जन्ममा गरेको पापले गर्दा तैले पशु जन्म लिइस्, अहिले तँ सबै पापबाट मुक्त भएर स्वर्गलोकमा जाने भइस्” भनेर पशुको रगत देवताको प्रतिमामा छर्किने चलन छ ।

हिंसालाई हिन्दू, जैन, क्रिश्चियन र बौद्धधर्मले पनि स्थान दिएको छैन । तैपनि समाजका मानिसहरू परम्परादेखि चलिएआएको चलन छोड्नुहुँदैन भन्छन् । कसैले आफ्नो मनोकामना पुरा हुने विश्वासले पशुबलि दिन्छन् । कसैले हिंसा नगरे देवता रिसाउँछ र परिवारको नाइकेको मृत्यु हुन्छ भन्ने भयले पनि छोड्न मान्दैनन् तर यी कुराहरू अहिलेका शिक्षित युवाहरूले कसरी विश्वास गर्ने ? हिंसासहित पूजा गरेर देवता खुशी हुने र नगर्दा रि साउने भए त्यो कस्तो खालको देवता हो ? ईश्वर र देवता भनेको हिंसाबाट खुशी हुने होइन ।

चाडबाड र संस्कृति मनाउनुपर्छ र यसलाई परिमार्जित गरी विकास गर्नुपर्छ । अनावश्यक आर्थिक भार नहुने गरी मनाउनु आवश्यक देखिन्छ । मांससेवनले क्यान्सर, मोटोपन, मुटुरोग तथा अन्य रोग हुने कुराबाट बच्न सकिन्छ भन्ने कुरामा पनि हाम्रो ध्यान जानु जरूरी छ ।

पशुबलिलाई सबैभन्दा बढी विरोध जैनधर्म र बुद्धधर्मले गरेको पाइन्छ । जैनधर्मको प्रवर्तक निर्ग्रन्थ नाथपुत्र (महावीर) को वचनअनुरूप “अहिंसापरमो धर्म” अर्थात् अहिंसा नै परम धर्म हो । त्यस्तै बुद्धधर्मले पनि मन, वचन र कर्मले हिंसा गर्नुहुँदैन भनेर सिकाएको छ किनभने हिंसा गर्ने मानिससँग दया, माया र करुणा रतिभर पनि हुँदैन । दया, माया र करुणा राखेर हिंसा गर्न सकिँदैन पनि । त्यसैले पञ्चशीलको पहिलो शिक्षा “पाणातिपाता वेरमणि सिक्खापदं समादियामि” अर्थात् “म प्राणीहिंसाबाट अलग (विरक्त) रहने शिक्षा पदलाई ग्रहण गर्दछु” भनी अठोट गराउँदछ । बुद्धधर्मले अर्काको हानी नोक्सान पुऱ्याउनु र अरूको चित्त दुखाउनु एवं अर्काको उन्नति हेर्न नसक्नु आदिलाई पनि हिंसा नै मान्छ ।

गौतम बुद्धले भन्नुभएको छ-“सब्बे तसन्ति दण्डस्स, सब्बे भायन्ति मच्चुंनो । अत्तानं उपमं कत्वा-नहनेय्य न घातये ॥” अर्थात् दण्ड देखेर सबै तर्सन्छन् । मृत्यु देखेर सबै काँप्दछन् । त्यसैले अरूलाई पनि आफूसमान सम्झी प्राणीहिंसा नगर र नगराउनु ।

त्यसैले सबैले बुझेर आत्मसात गरी हिंसाकर्म गरेर धर्म लाग्छ सम्भन्नु हुँदैन । हिंसाले निर्दयी र क्रोधी बन्छ । त्यसैले हिंसा नगर्ने मानिस शान्त सुखपूर्वक सुत्छन् र बाँच्छन् भन्ने उपदेश नितान्त मननयोग्य छ ।

धर्म भनेको सुख एवं शान्ति पाउनका लागि हो । त्यसैले सबभन्दा पहिले धर्म शास्त्रलाई राम्ररी अध्ययन गर्नुपर्छ र आफ्नो मनरूपी कसीमा चिन्तन मनन गरी कति ठीक छ, कति व्यावहारिक छ सबै बुझेरमात्र स्वीकार गर्नुपर्छ । साँचै दान, शीलभावना राखी परोपकारी बन्न सकेमात्र चित्त निर्मल हुन्छ अनि वास्तविक सुख प्राप्त हुन्छ । त्यसैले बुद्धले एकपटक भन्नुभएको थियो -“नागोबस्दैमा, जटा बाँध्दैमा, हिलोमा लड्बडिएर बस्दैमा,

भोकै बस्दैमा, भुइमा सुतेर खरानी दलेर बस्दैमा शुद्ध व्यक्ति हुन सक्दैन ।”

मानिस भएर प्राणीमाथि दया, माया र करुणा राखेर समानरूपले हेर्ने कोशिश गर्न सिकौं । सबै हिंसा भयबाट मुक्त एवं मेहनती भई सुखी जीवन यापन गर्न सकून् ।

“मज्झिम” दैनिक
(२२ आश्विन २०५९)

बेदलाई प्रमाण मान्नु, कुनै ईश्वरलाई ऋष्टिकर्ता मान्नु, स्नान गरेर धर्म कमाउन खोज्नु जातिवादको घमण्ड गर्नु र पापबाट मुक्त हुन शरीरलाई कष्ट दिनु - यी ५ मूर्खहरूका लक्षण हुन् ।

- आचार्य धर्मकीर्ति

समाजउत्थानमा सचेत वर्गको ठूलो भूमिका

मानिस एक चेतनशील प्रणी हो । राम्रो-नराम्रो, ठीक-बेठीक मानिसले छुट्याउन सक्छन् । के गर्नु हुन्छ र के गर्नु हुँदैन भन्ने कुरा पनि उसलाई थाहा हुन्छ । मानिस समाजमा रहनुपर्छ । समाजबिना ऊ बाँच्न सक्दैन ।

व्यक्ति-व्यक्ति मिली परिवार र समाज बन्छ । व्यक्ति समाजको सदस्य हो । प्रत्येक व्यक्तिले समाजप्रति गर्नुपर्ने दायित्वहरू पुरा गर्नुपर्छ र समाजबाट सुविधाहरू प्राप्त हुन्छ पनि । यस अर्थमा व्यक्ति र समाज एक आपसमा परिपूरक छन् । प्रत्येकले समाजप्रति चासो लिनु आवश्यक छ । समाजमा के घटना घटिरहेछ? र समाज कसरी चलिरहेको छ ? कस्तो हुनुपर्ने हो आदि कुरामा आ-आफ्नो चेतनाशक्तिको प्रयोग भैरहेको हुन्छ । यसो भएन भने समाज विकृतितिर जान सक्छ र सामाजिक वातावरणमा असन्तुलन हुन्छ ।

हाम्रो समाजमा रीतिरिवाज, चाडबाड तथा कर्मकाण्डहरू धेरै छन् । त्यसमा अनावश्यक खर्च गरेर मनाउने चाडबाडहरू पनि प्रशस्त छन् । जसले गर्दा आर्थिकरूपले कमजोर भएकाहरूलाई भन्नु समस्या पर्छ । त्यस्ता रीतिरिवाजहरू समाज प्रगतिमा बाधा पुग्ने गरी मनाउनु उचित छैन । आफ्नो गच्छेअनुसारले मात्र मान्नुपर्छ । त्यसको लागि पुरानो संस्कार बदल्नुपर्छ । अन्धविश्वास र कुसंस्कारलाई हटाई देशको कला- संस्कृतिलाई सम्बर्द्धन गर्नुपर्दछ ।

समाज परिवर्तन र देश विकास एक व्यक्तिले मात्र सम्भव हुँदैन । कति शिक्षित युवाहरू समाजउत्थान र परिवर्तन गर्न विभिन्न सामाजिक क्रियाकलापहरू गर्छन् । तिनीहरूलाई आवश्यक सहयोग नपाउँदा निरुत्साही

हुन्छन् । त्यसको लागि जनचेतनाको अति आवश्यकता हुन्छ । जसले मानिसहरूको विचारमा परिवर्तन ल्याउँछ । अनि चन्दादाता महानुभावहरूले नाम र प्रसिद्धिका लागि मात्र नभई समाजप्रति साँच्चिकै त्यागको भावना लिई सहयोग गर्नुपर्छ ।

सच्चा समाजसेवीहरूले समाजको राम्रो अध्ययन तथा सबैसँग राम्रो व्यवहार गर्छन् । उनीहरूले समाजका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । यसले आर्थिक, शैक्षिक, सांस्कृतिक, चारित्रिक तथा हरेक क्षेत्रमा सक्षम हुन मद्दत गर्छ । त्यस्तै कुसंगतमा लागेका मानिसले जाँड, रक्सी तथा लागूऔषधी सेवन गरी भै-भगडा गरी परिवार, टोलमा अशान्ति मचाउँछ । यस्तो स्वभावले चोरी, यौन-दुर्व्यवहार, आर्थिक संकट, साँस्कृतिक विकृति, अशिक्षित र चरित्रहीन जस्ता समाजमा नकारात्मक असर पर्छ । आजकलका कयौँ युवापिढी, जाँड, रक्सी आदि सेवनमा लागेकाले समाजसेवी एवं बुद्धिजीवीहरू चिन्ता व्यक्त गर्छन् । त्यसैले समाजउत्थान र पतनमा व्यक्तिको ठूलो भूमिका रहेको हुन्छ समाजसेवीहरूले बुद्धको व्यावहारिक शिक्षा पनि अध्ययन गर्नु वेश हुन्छ । साथै केही नियमहरू (शील सदाचारका कुराहरू पनि पालन गर्नु आवश्यक हुन्छ जुन व्यवहारमा ल्याउन अति कठिन छ तर पनि अत्यावश्यक छ । पञ्चशील पालन गर्नु भन्नाले (१) हिंसा नगर्नु (२) चोरी नगर्नु (३) व्यभिचार नगर्नु (४) भ्रुठो नबोल्नु र (५) सुरापान (जाँड, रक्सी तथा लागूपदार्थ सेवन) नगर्नु लाई भनिन्छ । बुद्ध धर्म अनुसार दुःख मुक्त हुन १) सही दृष्टि (ठिक ढङ्गले बुझ्नु), २) सही सङ्कल्प (नियत र राम्रो हुनु), ३) सही वचन (कडा वचन चुकली नगर्नु, भ्रुठ नबोल्नु र काम नलाग्ने कुरा नगर्नु आदि), ४) सही कर्म (गलत काम नगर्नु), ५) सही आजीविका (निर्दोष जीविका गर्नु), ६) सही व्यायाम (ठीक कुशल कार्यमा प्रयत्नशील हुनु र अति परिश्रमी र अल्छी दुबै नहुनु), ७) सही स्मृति (सधैं

सारनाथ: बुद्धले सर्वप्रथम धर्मचक्रप्रवर्तनं गर्तुंभएको स्थल
(वाराणसी शहरबाट १२ कि.मी. उत्तरस्थित, उत्तरप्रदेश-भारत)

सतर्क, सचेत भैरहुनु), र ढ) सही समाधि (चित्त एकाग्रता हुनु) हुन् । यी माथिका नियम पालना गर्ने व्यक्तिहरू नैतिकतावान र सच्चा समाजसेवी बन्न सक्छन् ।

समाज परिवर्तनका लागि सम्पन्नता र पारदर्शीतामा ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ । उँच-नीच र धनी-गरिब सबैलाई समान दृष्टिले हेर्नुपर्छ । जुनसुकै कुरामा पारदर्शिता हुनु आवश्यक छ । जसले सबैको विश्वास प्राप्त गर्न सजिलो पाछ ।

समाजका प्रत्येक सदस्य आर्थिकरूपले सक्षम बन्न रोजगारीको आवश्यकता हुन्छ । रोजगारीबिना परिवारको चाहिने उपभोग्य वस्तु गाँस, बास र कपडालगायत अन्य आधारभूत आवश्यकता पूर्ति गर्न सक्दैन । समाजको लागि रोजगारले ठूलो भूमिका खेल्छ । त्यस्तै भौतिकरूपले सबल हुन विकासका पूर्वाधारहरू जस्तै बिद्युत् खानेपानी, यातायात, शिक्षा, सञ्चार र स्वास्थ्य आदिको आवश्यकता हुन्छ । त्यसैले समाज सुखी सम्बृद्धिको लागि सबैले मेहनत गर्नुपर्छ ।

Dhamma Digital

“मजदुर” दैनिक

(१६ असार २०६०)

मैले बरोबर भनिसके र फेरि पनि भन्छु कि बुद्ध धर्म र आधुनिक विज्ञानमा एक अति घनिष्ठ सम्बन्ध छ ।

- सर एडवीन अर्नाल्ड

सुमित्र र कुमित्र

समाजमा हाम्रो विभिन्न मानिसहरूसँग सत्संगत भैरहन्छ । त्यसमा कुनै सुमित्र हुन्छन् त कुनै कुमित्र हुन्छन् । मानिसको जीवनस्तर समुन्नत र पतन हुनुमा मित्रहरूको ठूलो हात रहेको हुन्छ । राम्रो मित्रको संगतले बिग्रिएको जीवन पनि सुधार्न मद्दत गर्छ । त्यस्तै नराम्रो मित्रको संगतले सग्रिएको जीवन पनि बिग्रन सक्छ । हामीले यस्ता घटनाहरू धेरै देख्न पाउँछौं । प्रत्येक मानिसले शत्रु र मित्र राम्ररी चिनेर मात्र संगत गर्नुपर्छ ।

नराम्रो विचारको मित्र अथवा कुमित्र संगत गर्ने व्यक्तिहरूलाई राम्रो व्यक्तिले संगत गर्दैन, तिनीहरूलाई कुमित्रहरूले मात्र संगत गर्न आउँछन् । जो जुवातास खेल्ने हुन्छ, जाँड रक्सीलगायत अन्य गाँजा, भांग, अफिम आदि नशालु पदार्थ सेवन गर्ने र समाजमा अशान्ति मच्चाउने खालका हुन्छन् । होटल, रेष्टुराँ, मट्टी मात्रै चहारी रण्डीबाजीमा पैसा उडाएर हिँड्ने हुन्छन् । लुटाहा, डाँकु, चोर, फटाहा त्यस्तै लुच्चा, लफगा छट्ट, र ढँटुवा देखादेखी ठगेर जीविका गर्ने ठग बदमास हुन्छन् । कुसंगत गर्ने व्यक्तिले अकाले आफूलाई गरिराखेका उपकार गुण बिसिदिने, गुण नचिन्ने, अकृतज्ञ खालि छलकपट, धोका-बाजी मात्रै गरेर हिँड्ने र साथीहरू पनि त्यस्तै पाउँछन् । बौद्धग्रन्थ “त्रिपिटक”को सूत्रपिटकअन्तर्गत दीर्घनिकायको ३१ औं सूत्रमा “सिगालोवाद सूत्र” आउँछ- जसलाई “गृही विनय” (गृहस्थधर्म) पनि भनिन्छ । सोअनुसार कल्याणमित्र (असल मित्र) र कुमित्र (असत् मित्र) चार प्रकारका छन् भनी स्पष्ट गरिराखेको छ ।

चार प्रकारका कुमित्र

- १) ठगने मित्र:- क) यस्तो मित्रले मित्रको प्रशंसा, गुण वर्णन गरी ठगने दाउ हेर्दछ । ख) थोरैदिएर धेरै ताक्ने अर्थात् मौकापारी कम मोलको

वस्तु दिएर बढी मोल पर्ने (बहुमूल्य) वस्तु हातपार्ने विचार गर्दछ । ग) आपद-विपद, भय, दुःख आदि परेको बखतमा “लौन साथी” भन्दै साथी बनाउँछ । आपद-विपद, भय, दुःख तरेर गएपछि कहीं देखें पनि नदेखेभैं गर्दछ । “यो साथीले मलाई यस्तो दुःखबाट तारिदिएको थियो” भनी गुण सम्झंदैन । घ) आफ्नो स्वार्थ सिद्ध गर्न मात्र संगत गर्ने, आफ्नो काम सिद्धिसकेपछि “खोलो तन्यो लौरो बिस्यो” भैं गर्दछ ।

- २) मुखले मित्र ठन्ने कामले केही नगर्ने मित्र:- क) कुनै व्यक्तिले कुनै सामान पैचो माग्न आयो भने अहिले छैन, हिजो आएको भए हुने थियो भनी बहाना गरी आलताल मात्र गर्छ । ख) कुनै साथीले कुनै अन्न (धान, चामल), पैसा सापटी माग्न गयो भने आज छैन दुई चार दिनमा आउनुस् भनी आश मात्र देखाउँछ । ग) नचाहिने मान बचनमात्र देखाउँछ, चाहिने कुरा गर्दैन । घ) आवश्यक परेको बेलामा कुनै हालतमा पनि मद्दत गर्दैन ।
- ३) अगाडि पशंसा गरी पछाडि निन्दा गर्ने मित्र:- क) नराम्रो क्रियाकलापलाई रोक्ने विचार नगरी प्रोत्साहित गर्छ । ख) कुनै किसिमको कुशल कर्म वा परोपकारी कामबाट अलग पाछ । ग) मुखको अगाडि मात्र तपाईं सान्दै भलादमी हुनुहुन्छ, तपाईं जस्तो पाउन गान्हो छ, भनेर पुर-पुन्याएर कुरा गर्दछ । घ) मुखको पछाडि भने यसले यसरी ठग्यो यसप्रकारले दुःखी गरिबहरूलाई चुसेर पैसा कमायो अनेकप्रकारले निन्दा अपमान गर्दछ ।
- ४) कृकर्ममा मात्र सहायता दिने मित्र:- क) रेष्टुरेन्ट, भट्टीमा गई जाँडरक्सी खाई रण्डीबाजीमा जान सहयोग दिन्छ । ख) कुबेलामा गल्ली-गल्लीमा घुम्न जानुमा सहायता दिन्छ । ग) जुवा-तास आदि अनेक बाह्रमासे खेल्नमा उत्साहित भई सहायता गर्छ । घ) विभिन्न ठाउँमा गई नाचगान आदि मनभुलाउने काममा सहायता दिन्छ ।

यी चारप्रकारका मित्रको नाममा “अमित्र” हुन् भन्ने जान्नुपर्छ ।

चार प्रकारका कल्याण मित्र (सत्मित्र)

- १) **उपकारी मित्र-** क) प्रमाद भइरहेको बेला रक्षा गर्छ, अर्थात् कुनै साथी बाहिर सुरापानको कारणले अचेत भएर बीच बाटोमा कहीं परिरहेको देख्यो भने उसंगको शरीरमा भएको वस्तु, पैसा आदि जोगाई होस् नआएसम्म रक्षा गर्छ । ख) प्रमादी व्यक्ति अर्थात् मद्यपानले बेहोस् भइरहेको व्यक्तिको घर, धनसम्पत्ति जोगाई दिन्छ । ग) डुराएको (भयले त्रसित) व्यक्तिलाई शरण दिई विविध कुराले धैर्य दिई अनेक युक्तिद्वारा त्यसको मनोबललाई बलियो प्रदान गरी भय हटाइ दिन्छ । घ) कुनै आवश्यक काम लाग्ने बखतमा फाइदा हुने तरिकाले अर्ती बुद्धि दिन्छ ।
- २) **सुखदुःखमा साथ दिने मित्र-** क) विश्वास गरेर आफ्नो राम्रो नराम्रो मनको कुरा गुप्त नराखी सबै कुरा साथीहरूलाई खोल्दछ । ख) साथीको गोप्य कुरा विश्वासी बनी कसैलाई (आफ्नो श्रीमतीलाई समेत) भन्दैन । ग) आपद-विपद जस्तै चोर, भय, राजभय र बिरामी पर्दा कहिल्यै पनि सहयोग गर्न चुकाउँदैन । आफ्नो साथीलाई सकेको उपकार गर्दछ । घ) सहृदयी साथीले आफ्नो साथीको निम्ति ज्यानसमेत परित्याग गर्न तयार हुन्छ ।
- ३) **धन र कीर्ति बृद्धि गरिदिने मित्र-** क) अकुशल कर्म गर्नमा रोक्छ । आफ्नो साथीलाई प्राणी हिंसा गर्ने, झुठो बोल्ने, चुकली गर्ने र अर्काको हृदयमा ठेस लाग्ने कडा बोली बोल्नबाट पनि रोक्छ र अर्ती बुद्धि दिन्छ । ख) असल मित्रले सबैलाई सुख शान्ति हुने कार्य गर्न प्रोत्साहित गर्छ । ग) नसुनेका जानबुद्धक देश-विदेशका मन प्रसन्न पार्ने

कुराहरू सुनाउँछ । नबुझेको कुरालाई बारम्बार दोहऱ्याई विस्तृत पारी छर्लङ्ग हुने गरी बताउँछ । घ) शील सदाचार पालन तथा दान कार्यमा पनि संलग्न गराउनमा प्रेरणा दिन्छ ।

8) दया (मैत्री) राख्ने मित्र- क) आफ्नो साथीको हानी नोक्सानी देखेर दुःखित हुन्छ । साथीका छोराछोरीलाई रोगादि दुःख कष्ट भएमा मनमा पीर लिन्छ । ख) साथीको उच्च पद, कहींबाट धन प्राप्त जस्ता लाभ भएको देख्न र सुन्न पाउँदा प्रसन्न हुन्छ । ग) साथीको बारेमा राम्रा गुण वर्णन गर्नेको प्रशंसा गर्दछ । घ) आफ्नो साथीको बारेमा नराम्रो कुरा तथा लान्छना लाउन दिँदैन ।

यी कल्याण मित्रहरूमा हुने गुणहरू हुन् ।

यसप्रकार हामीले कुमित्रहरूको संगत नगरी सुमित्रहरूको सत्-संगत गर्नुपर्दछ । मित्रलाई आफू जस्तै ठानी दुःखसुखमा साथ दिई मनमा छलकपट नराखी मित्रको चित्त दुख्ने गरी कुरा नगरी प्रेमपूर्वक नड र मासु जस्तै मिलेर सबैको हित सुखको निमित्त प्रगतिरि लम्कनुपर्दछ ।

“मजदुर” दैनिक

(१६ श्रावण २०६०)

आचार शिक्षाको नीति जति बुद्ध-धर्ममा पाइन्छ त्यति अरु कही पाइन्दैन ।

- पं. अम्बिका प्रसाद बाजेपयी

व्यक्ति पतन हुने कारण

समाजमा विभिन्न प्रकारका मानिसहरू हुन्छन् । तीमध्ये कुनै उन्नत भविष्य बनाउनेतिर लाग्छन् त कुनै पतनतिर लाग्छन् । उन्नतितर्फ लाग्नेहरू प्रगतिकोलागि आफ्नो बुद्धि र विवेक प्रयोग गरी आफूभन्दा जान्ने बुझ्ने, पण्डित, ज्ञानीहरूको संगत गरेर समय र परिस्थितिअनुसार संयमित तथा धैर्यसँग जीवन जीउन सिक्छन् । त्यस्तै बौद्धिक खुराक प्राप्त हुने खालका उत्कृष्ट एवं राम्रा पुस्तकहरू छानेर अध्ययन गर्छन् । सबैसँग मिलनसार तथा मेहनती भई सुखी हुन्छन् । त्यस्तै पतनतिर जाने व्यक्तिहरू आफूभन्दा चरित्र नराम्रो र मूर्ख एवं बुद्धि नपुगेका मानिसहरूको संगत गर्छन् र आफ्नो बुद्धि र विवेकको सही प्रयोग गर्दैनन् । त्यस्तै तिनीहरू ज्ञानबद्धक पुस्तकहरू अध्ययन गर्न रुचाउँदैनन् । तिनीहरू आफ्नो आमा-बाबुको पैतृक सम्पत्तिहरू संरक्षण नगरी मनपरी खर्च गर्छन् र पछि पछुताउँछन् । व्यक्तिको उत्थान र पतन हुनुमा व्यक्तिको संगत र विचारमा भर परेको हुन्छ । जथाभावी कुमित्रहरूको संगत एवं उनीहरूको बुद्धि लिएबाट उसले आफ्नो विचारलाई सही ठाउँमा प्रयोग गर्न सकेको हुँदैन ।

परिश्रमी नहुनु, क्रोधी हुनु, असत्य पुरुषलाई प्रिय मान्नु, सत्य पुरुषलाई मन नपराउनु, झुठो बोल्नु साथै यथार्थ सत्य वा प्रकृतिको नियमविरुद्ध चल्नु पतनका कारणहरू हुन् ।

गौतम बुद्धले सिंगालोवाद सूत्र (गृहस्थनियम) मा दिनुभएको उपदेशअनुसार मानिसको पतन हुने ६ वटा कारणहरू छन् । ती हुन्- १) धेरै बेरसम्म सुत्नु, २) व्यभिचार गर्नु, ३) अरूसँग शत्रुभाव राख्नु, ४) कर्तव्यबाट विमुख हुनु, ५) कुसंगत गर्नु र ६) लोभी हुनु ।

- १) धेरै बेरसम्म सुत्नु- चाहिनेभन्दा बढी सुत्दा अल्छीपना बढ्छ । अल्छीपनाले गर्दा गर्नुपर्ने काम एकछिनपछि गरौंला, अहिले अलि जाडो छ, अहिले बेला भएको छैन, अहिले ढिला भयो आदि भनेर सुतीराख्नाले समयमा गर्नुपर्ने काम बाकी रहन्छ र काम बिग्रिन्छ । सधैं सुत्ने समयमा आधा रातसम्म चाहिने नचाहिने गफ, तर्कना आदि गरेर बिहान अबेर सम्म सुतिराख्दा खेरी गर्नुपर्ने काम गर्न नसकिने हुन्छ ।
- २) व्यभिचार गर्नु- आफ्नो पति वा पत्नीसित मात्र सन्तोष नभई अन्य परपुरुष र परस्त्रीसँग हिँड्ने बानीले गर्दा परिवारमा अशान्ति भइरहेको हुन्छ । त्यस्तो व्यक्तिले चोरी, हत्या-हिंसा आदि गर्न र जाँड, रक्सी आदि लागुपदार्थ सेवन गरेको हुन्छ । व्यभिचारी व्यक्तिलाई कसैले विश्वास गर्दैन ।
- ३) अरूसँग शत्रुभाव राख्नु- जो अरूसँग स-साना कुरामा पनि निहुँ खोजेर हिँड्ने गर्छ र त्यसैबाट अरूसँग शत्रुभाव वृद्धि भएको हुन्छ । त्यस्ता व्यक्तिले अरूलाई राम्रो व्यवहार गर्ने त कुरै हुँदैन जसले गर्दा उसलाई कसैले पनि मित्रता राख्दैन ।
- ४) कर्तव्यबाट विमुख हुनु- आफूभन्दा ठूलाको आदर नगर्ने, धन भएर पनि आफ्ना आमा बाबुको सेवा नगर्ने र व्यक्तिवादी प्रवृत्ति हुने व्यक्तिले आफ्नो परिवार, समाज एवं देशको लागि, गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू पूरा गर्दैन, केवल आफ्नो मात्र स्वार्थ पूरा गर्छ, अरूको समस्यालाई नबुझ्ने र मतलब नगर्ने, कर्तव्यबाट विमुख व्यक्तिको पतन अवश्य हुन्छ ।
- ५) क्रुसंगत गर्नु- जो अती र बुद्धि दिने व्यक्तिहरूको संगत नगरी समाजमा विकृति फैलाउने खालका व्यक्तिहरूको संगत गर्छ - जस्तो जुवा, तास खेल्ने मद्यपानलगायत अन्य लागू पदार्थ सेवन गरी बेहोसी

अवस्थामा पुगिन्छ । होटल, रेष्टुरेन्ट, भट्टीमात्र चहाछ । त्यस्ताको घरमा भएको सम्पत्ति सखाप हुन्छ ।

६) लोभणी छुनु- जो आफ्नो वस्तु अरूलाई किञ्चित् पनि त्याग नगर्ने र कुनै दैविक प्रकोप, दुर्घटना, गरिब दीन दुःखीको सेवाजस्ता समाजसेवाको लागि पनि आफ्नो कुनै वस्तु, धन, सम्पत्ति त्याग नगर्ने हुन्छ बरु अर्काको वस्तु भने लिनै इच्छा गर्ने हुन्छ त्यस्ता व्यक्तिको धनसम्पत्तिको सही सदुपयोग हुँदैन । त्यस्ताको धन लुच्चा, लफंगा, फटाहा आदिले ठगेर खाइदिन्छ ।

मानिस विभिन्न अज्ञानबाट पतन हुने हुँदा यथार्थतालाई मनन गरी ज्ञान प्राप्त हुने विषयमा ध्यान दिनुपर्छ । शीलवान् भई नैतिक जीवनयापन गर्नु तथा आफ्नो इमान्दारीतालाई सदैव ध्यान राख्नुपर्छ । समयमा सुत्ने, उठ्ने गर्ने र आफ्ना शरीर र मनलाई सधैं स्वच्छ र जाँगरिलो बनाउनुपर्छ । अरूप्रति कुभावना र कुविचार नराखी सबैसँग द्वेषरहित भई मैत्रीभाव राख्नु र कसैको अहित नहुने काम गर्ने र प्रिय वचन बोल्ने गर्नुपर्छ । आफू र अरूलाई जरूरी काम पर्न आउँदा एक-आपसमा आर्थिक तथा भौतिक सहयोग गर्ने र गराउने सुमित्रहरूको संगत गर्नुपर्छ । आफ्नो पुर्खाको सम्पत्ति (कला, संस्कृति र सम्पदा) को जगेर्ना गरी सही सदुपयोग गर्नुपर्छ ।

मेहनतले कमाएको धनसम्पत्ति सुरक्षित राख्नुपर्छ । आफ्नो आम्वान्दानी र खर्च सन्तुलनमा राखी मितव्ययिता अपनाउनुपर्छ । आर्जित धनको केही अंश समाज विकासको लागि त्याग गर्नुपर्छ । अरूको हित हुने र लाभ हुने जस्ता कार्यहरू गरी आ-आफ्नो कर्तव्य र दायित्व पूरा गर्नुपर्छ । समाज तथा व्यक्तिगत विकासको लागि राम्रो क्रियाकलाप र उद्योगी बन्नका लागि धैर्य हुन सक्नुपर्छ ।

अन्तमा, सबैले सही वचन, सही चिन्तन र सही कर्म गरी व्यक्ति, समाज र राष्ट्रलाई बिस्तारै शान्ति र उन्नतिशील राष्ट्र बनाउनेतर्फ लागौं ।

“मजदुर” दैनिक
(३० जेष्ठ २०६१)

धर्मको विषयमा तुलनात्मक अध्ययन गर्ने एक जना शिक्षार्थीको हैसियतले मैले बौद्ध धर्म नै आजसम्म संसारमा प्रादुर्भाव भएका धर्महरू मध्ये सबभन्दा परिपूर्ण भएको धर्म हो भन्ने ठानेको छु ।

Dhamma.Digital - प्रो. कार्ल गुस्टेय जग

बौद्ध दृष्टिकोणमा अहिंसा

नेपालका विभूति गौतम बुद्धले प्रतिपादन गरेको शिक्षालाई विश्वका कैंयौं राष्ट्रका मानिसहरूले मान्दै आएका छन् । उनको एक प्रमुख शिक्षा हो- अहिंसा । अहिंसाको सही अर्थ कसैलाई नमान्नु, कसैको मनलाई आघात हुने गरी वचन नबोल्नु, शोषण नगर्नु, कसैको जीउ धनमा हानी नपुऱ्याउनु, भ्रष्टाचार नगर्नु र कसैलाई पनि अहित हुने काम नगर्नु आदि हुन् ।

अहिंसालाई परिभाषित गर्नु त्यति सजिलो छैन । सास फेर्दा, पानी पिउँदा, हिँड्नुल गर्दा, औषधी खाँदा र राती बत्ती बाल्दा आँखाले नदेख्ने असंख्य कीराहरू मर्छन् । आहार प्राप्तिका लागि कीटनाशक औषधीहरू पनि छन् गर्छन्, जसबाट लाखौं, करोडौं प्राणीहरूको अन्त भइरहेको हुन्छ । वैज्ञानिकहरूका अनुसार रूख, बिरुवा, अन्नबाली र झारपात आदिमा पनि प्राण हुन्छ । तिनीहरूलाई काट्दा जीवन नाश हुन्छ, त्यस्तै खाद्यान्नहरू पनि सबै जैविक पदार्थ नै हुन् । यसैकारण जानी नजानी जीवहिंसा भइरहेको हुन्छ तर बुद्धधर्मले यसलाई हिंसा मानिँदैन । गौतम बुद्धका समकालीन जैनधर्मका प्रवर्तक (संस्थापक) निग्रन्थनाथपुत्र (महावीर) कट्टर अहिंसावादी थिए । उहाँको मतअनुसार जैनधर्मावलम्बीहरू सास फेर्दा कीराहरू मर्छन् भनी मुखमा पट्टी (माक्स) बाँध्छन् । पानी पनि छानेर पिउँछन् । बत्ती बाल्दा कीराहरू होमिएर मर्छन् भनेर बत्ती पनि नबालिकन अँध्यारोमै बस्छन् । बुद्धले पनि पानी छानेर पिउनुपर्छ भनेका थिए । यी बाहेक बाकी सबै अव्यावहारिक भएको हुँदा उनले छोडेका थिए । यस अर्थमा जैनधर्म र बुद्धधर्ममा धेरै अन्तर छ । एक अतिवादी अर्को व्यवहारवादी । अहिंसामा पनि सीमा रहेको हुन्छ । त्यसैले हिंसा र अहिंसा मुख्य त मन र व्यवहारले हुने हो ।

मांसाहारको विषयमा बुद्ध निकै व्यावहारिक देखिन्छन् । उनले त्रिकोटि परिशुद्ध (दोषरहित) मांसको अनुमति दिएका छन् - १) अदृष्ट-आफूलाई भनी मारेको नदेखेको २) अभ्युत- आफूलाई भनी मारेको नसुनेको र ३) अपरिशकित- आफूलाई भनी मारेका शंका नभएको । यसप्रकारको मांसको उनी ग्राह्य मान्छन् ।

हामीकहाँ बौद्धहरूले मासु खाएको देख्ना साथै मानिसहरू अचम्म मान्छन्, बौद्धहरूले मासु खानु हुन्छ? भनी सोध्ने गर्छन् । त्यस्तै धरेजसो मानिसहरूले बौद्धहरू मासु खाँदैन भन्ने ठान्छन्, त्यस्तै “अहिंसा भनेर पनि मासु खानेहरू” भनी व्यंग गर्छन् । वास्तवमा बौद्धहरूको मांसभक्षण विषयमा बुझ्नेतर्फ नगई बुद्धको उपदेश र बौद्धग्रन्थहरूको सही अध्ययनविना नै आलोचना गर्नेतर्फ लाग्नेहरू कम छैनन् ।

बुद्धधर्ममा मनलाई प्रमुख मानिन्छ र बुद्धले कुनैपनि जीवलाई मार्न अनुमति दिँदैन । हिंसा वा अरू जुनसुकै कुरा पनि मनबाटै शुरू हुन्छ । मनले अहाए पछि शरीरले काम गरेको हुन्छ । मनले नसोचेको र आफ्नो उद्देश्य हिंसागर्ने मनसाय नभएकोबाट पनि अनायासै जीव हिंसा हुन जाने स्थितिलाई हिंसा मान्दैन । जुन कुराबाट बुद्धधर्म मध्यम मार्गी हो भन्ने स्पष्ट थाहा पाउन सकिन्छ ।

भगवान् बुद्ध श्रावस्तीको जेतवन महाविहारमा रहनुभएको बेलाको कुरा हो । त्यसबेला चक्षुपाल भिक्षुले नियमितरूपमा चक्रमण गर्ने हुँदा, उहाँले चक्रमण गर्ने बेला कैयौं स-साना जीवहरू (कीरा) कुल्चेर मरेको देखी उनको विरुद्धमा केहीले बुद्धकहाँ गुनासो पुऱ्याए । तब बुद्धले भने -“एक त चक्षुपाल स्थविर अन्धा छन्, उनले केही-पनि देखेको छैन, दोस्रो उनको चित्तमा (मनमा) द्वेषभाव उत्पन्न हुने स्थिति (अरहतव्यक्ति) नै छैन, तब कसरी हिंसा हुन्छ ?”

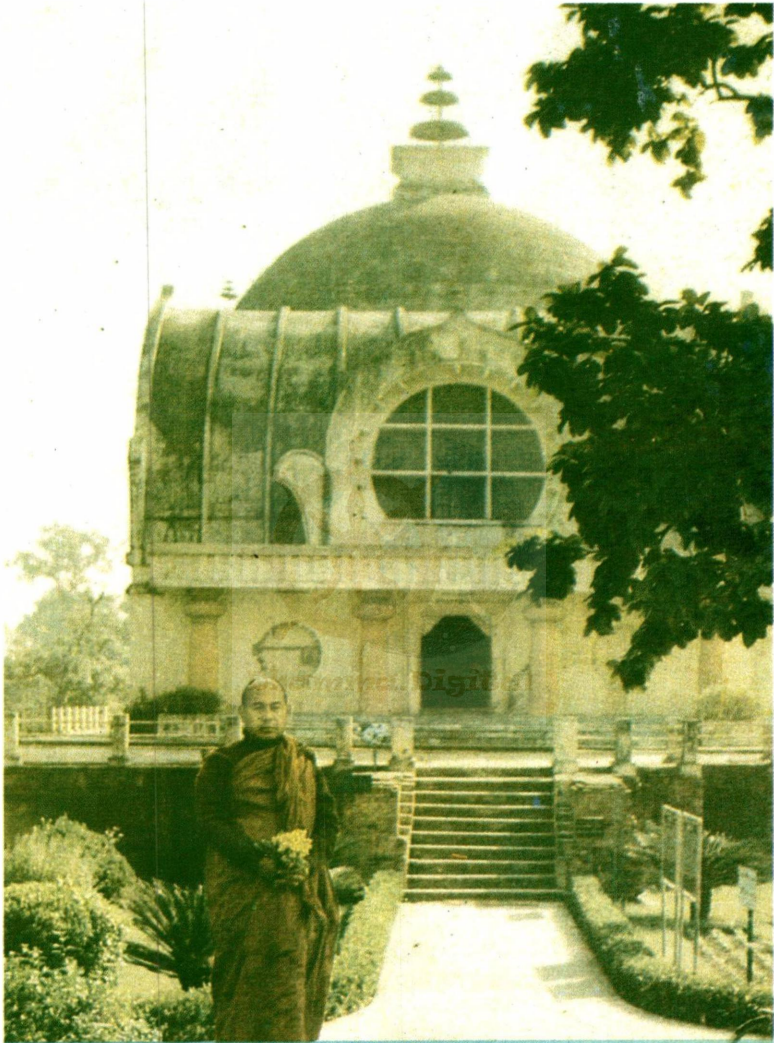
बौद्धहरू हिंसा हुनुमा पाँचवटा अंगहरू पूर्ण हुनुपर्ने कुरालाई मान्यता दिन्छन् । ती हुन्:-

- १) प्राणी हुनुपर्ने ।
- २) प्राणी हो भन्ने आफूले थाहा भएको हुनुपर्ने ।
- ३) प्राणी हत्या गर्ने इच्छा भएको हुनुपर्ने ।
- ४) हत्या गर्नको निम्ति प्रहार गरेको हुनुपर्ने र
- ५) प्रहार गरेअनुसार मृत्यु हुनुपर्ने ।

यसरी अहिंसासम्बन्धी बुद्धको मध्यम दृष्टिकोण हुनाको कारण बुद्ध-धर्म देश-देशान्तरमा चाँडै नै फैलिएको थियो । यसको खास कारण हिंसामात्र नभई दर्शनलगायत जीवनको अन्य पक्षहरूमा पनि उनको विचार बुद्धिवादी दृष्टिकोणअनुरूप हुन गएको कारण पनि बिना प्रलोभन र शक्तिले नै यो धर्म विश्वव्यापी हुन गएको हो ।

गौतमबुद्धले प्रचार गर्नुभएको उपदेश मानवका लागि अत्यावश्यक व्यावहारिक शिक्षापूर्ण छ । जसले बुद्धधर्मलाई अध्ययन र चिन्तन मनन गरी व्यावहारिक जीवनमा उतार्ने गर्छन् त्यसले प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्षरूपमा धेरै नै फाइदा भइरहेको हुन्छ ।

नराम्रो विचारले काम गर्‍यो भने प्रतिफल पनि नराम्रै नै पाउँछ । त्यस्तै राम्रो विचारले काम गर्‍यो भने त्यसको फल पनि राम्रै हुन्छ । एक जना डाँकुले कुनै मानिससँग रूपैयाँ पैसा लुट्नलाई हतियार प्रयोग गर्छ । त्यस्तै एक जना डाक्टरले पनि बिरामीलाई शल्यक्रिया गर्न हतियार बा छुरा (चक्कु) प्रयोग गरेको हुन्छ । डाक्टर कसैलाई बचाउन र डाँकु कसैलाई मार्न सोही हतियार (चक्कु) प्रयोग गर्छन् । यसैबाट पनि हिंसा र अहिंसा छुट्याउन सकिन्छ ।

कुशीनगर: बुद्धको महापरिनिर्वाणस्थल
(गोरखपुर शहरबाट ३५ कि.मी. पूर्वस्थित, उत्तरप्रदेश-भारत)

मानिस खानाबिना बाँच्न सक्दैन, त्यसैले बाँच्नका लागि खाना खानु अनिवार्य हुन्छ । खाना भन्नाले अन्न, सागपात, फलफूल र मासु आदि सबै जैविक पदार्थ नै हुन् । अतः मासु पनि अन्य तरकारी र दाल भात जस्तै हो । यसमा कुनै शंका गर्नुपर्ने स्थान छैन ।

हिंसा गर्नेलाई उत्साहित गरेर कुनै प्राणीलाई मान्यो भने उसलाई हिंसाको दोष अवश्य लाग्छ, चाहे त्यो मासु खाए पनि, नखाए पनि । मासु बेच्नेलाई रोक लगाउन सकिँदैन । आफ्नै स्वविवेकले बुझेर हिंसा छोडेकाहरू पनि हामीले नदेखेका होइनौं । मासु किनेर खाँदैंमा हिंसाको भागी हुँदैन ।

समुद्र नजिक रहेका देशहरूमा माछा र माछाको चून (मसला) नभएका खाना पाउन नै गाह्रो हुन्छ । त्यहाँ रहेका भिक्षुहरू घर-घरै पिच्छे भिक्षाटन गर्न जाँदा गृहस्थीहरूबाट जुन खाना प्राप्त हुन्छ त्यही नै भोजन गर्नुपर्ने हुन्छ, नत्र भोकै रहनुपर्ने स्थिति हुन्छ । गृहस्थीहरूको घरमा के-कस्तो पकाएको छ, त्यो थाहा हुने कुरा होइन । जसको घरमा जुन सुलभ हुन्छ त्यही नै दान गरेको हुन्छ ।

गौतम बुद्धले कुनै पनि त्यस्तो सिद्धान्तलाई भिक्षु संघमा लागू गर्न चाहनु भएन, जो व्यावहारिक छैन । अहिंसा र मांसाहारसम्बन्धी बुद्धले जुन नियम बनाए त्यो अति नै व्यवहारिक रहेको छ । वास्तवमा हिंसा भनेको कायिक कर्ममात्र होइन त्यो भन्दा बढी वाचिक र मानसिक कर्म पनि हो । बुद्धले संयुक्त निकायको “अहिंसक सुत्त”मा भनेका छन् - जो शरीर, वचन र मनले कसैको हिंसा गर्दैन, अन्यलाई सताउने काम गर्दैन, त्यसैलाई “अहिंसक” भनिन्छ ।

“मजदुर” दैनिक

(५ श्रावण २०६९)

पति-पत्नीको सम्बन्ध र आपसी कर्तव्य

मानिस एक सामाजिक प्राणी हो । त्यसैले उसको समाजमा अनेक नाताकुटुम्ब र साथी भाइहरूसँग सम्बन्ध जोडिराखेको हुन्छ । त्यसमा पति-पत्नीको सम्बन्ध विशेषरूपमा हुन आउँछ । त्यसैले पति-पत्नीबीच सम्बन्ध राम्रो हुनलाई एक आपसमा विचार मिल्नुपर्छ, अनेक कुरामा आपसमा सहमति हुनुपर्छ, एकले अर्काका कुराहरू सुन्ने धैर्य पनि हुनुपर्छ । पति-पत्नीहरू आपसमा परिपूरक रहेको हुन्छ । जुन घरमा स्त्री-पुरुष सदाचारी संयमी र कर्तव्यपरायण हुन्छ, त्यस्तै दुःख पर्दा, आपतविपत पर्दा, बिरामी पर्दा एक आपसमा हेरविचार गर्ने हुन्छ, आ-आफ्नो चित्त स्वच्छ हुने खालका सत्कर्ममा सधैं मन लगाउँछ, परिवारबीच भेदभाव नगरी समान दृष्टिले हेर्छ, त्यस्तो परिवार सदा प्रसन्न र उज्यालो अनुहार भई सुखी हुन्छ ।

कहिलेकाहीं वैचारिक भिन्नताले गर्दा एक आपसमा मतभेद हुनसक्छ । वैचारिक भिन्नता तथा भावनालाई एक आपसमा समान र कदर गर्न सक्नुपर्छ । कुनैपनि विषयमा छलफल हुँदा बुद्धिमत्तापूर्वक समाधान गर्नुपर्छ ।

गौतम बुद्धले “सिगालोवाद सुत्त”मा सुखी जीवनको लागि पतिले आफ्नो पत्नीप्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य वा पत्नीले आफ्नो पतिप्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य वा नियमहरू उल्लेख गरिराखेका छन् । जुन निम्नप्रकारका छन्-

पत्नीप्रति पतिको कर्तव्य

- पतिले पत्नीसँग सम्मानपूर्वक व्यवहार गर्नुपर्छ । आफ्नो पत्नीलाई मनपरी हेला गरी नोकनी वा दासीलाई जस्तो व्यवहार गर्नुहुँदैन । स्नेहपूर्वक देवी, प्रिय आदि भनेर बोलाउनुपर्छ । पत्नी आफ्नो परम मित्र भएको हुँदा जुनसुकै कुरामा पनि एक आपसमा छलफल वा विचार

आदान-प्रदान गर्नुपर्छ ।

- २) पत्नीको जहाँतहीं अपमान गर्नुहुँदैन । कुनैप्रकारको भूल गरेमा कुटपिट गर्नु र जथाभावी गांली गर्नुहुँदैन । विवेक पुऱ्याई सम्झाउनुपर्छ । आफ्नी पत्नीको दुःख सुखको साथी बनी सहारा बन्नुपर्छ । जहिले पनि काममा मात्र जोताइ राख्नुहुँदैन । गर्न सक्ने काममा मात्र लगाउनु पर्छ ।
- ३) परस्त्रीसँग अनैतिक सम्बन्ध राख्नुहुँदैन । सज्जन पुरुषले आफ्नो स्त्रीबाहेक अरु स्त्रीहरुको कल्पनासम्म गर्दैनन् । श्रीमतीबाहेक अरु स्त्रीहरुलाई दिदीबहिनी सम्झनुपर्छ । जुन पुरुष परस्त्रीसँग अनैतिक सम्बन्ध राख्ने हुन्छ, उनको धन सम्पत्ति नाश हुन्छ, साथै ऊ नशालु पदार्थको पनि शिकार हुन्छ र पछि भयानक रोगको पनि शिकार हुन्छ । समाजले त्यस्ता व्यक्तिको कुनै कुरामा पनि विश्वास गर्दैन र समाजमा उसले शिर ठाडो पारेर हिँड्ने सक्दैन ।
- ४) खानु, पिउनुलगायत घरमा सारा ऐश्वर्य श्रीमतीलाई दिनुपर्छ । लोग्नेलाई व्यापार र कृषिको काम गरी कमाएको धनको आरक्षा स्त्रीले गर्ने हुँदा धनसम्पत्तिलाई स्त्रीको जिम्मामा लगाउनुपर्छ । घरको कामकाजमा श्रीमतीलाई स्वतन्त्रता दिनुपर्छ ।
- ५) आफ्नो श्रीमतीलाई आवश्यकताअनुसार गर-गहना, लुगा आदि दिनुपर्छ तर आफ्नो क्षमताभन्दा पर ऋण लाग्ने गरी दिनु उचित होइन । आफ्नो कमाइले नसक्ने गरी अर्काको देखासिकी गर्नुहुँदैन ।

पतिप्रति पत्नीले गर्नुपर्ने कर्तव्य

- १) घरको गर्नुपर्ने कामहरु राम्रोसँग गर्नुपर्छ । आफ्नो घर सफासुघर गर्नुपर्छ । घरको वातावरण शान्त, स्वच्छभय भएमा मात्र परिवारको स्वास्थ्य पनि राम्रो हुन्छ । चुल्होको काममा पनि दक्ष हुनुपर्छ । सबैसँग सहनशील भई, सुकोमल, मीठो बोलीको साथै अनेकौं शिल्पशास्त्रको

ज्ञान हुनु पनि आवश्यक छ । घरमा हरेक विपत्तिहरू आइपदा समस्या हल गर्न सक्ने बुद्धि विवेक हुनुपर्छ ।

- २) आफ्नो परिवारलाई संग्रह गर्नु, आफ्ना लोग्नेतिरका एवं माइतीतिरका नाताकुटुम्बहरूसँग राम्रो सम्बन्ध राखिराख्नुपर्छ । त्यस्तै इष्टमित्र, छर-छिमेकीलाई यथायोग्य व्यवहार गर्नुपर्छ । आगन्तुकहरूको आदर, सत्कार गर्नुपर्छ र सकेको जुनसुकै काममा मद्दत गर्नुपर्छ ।
- ३) गृहस्थाश्रममा रहेकी गृहलक्ष्मीले आफ्नो पतिबाहेक अन्य पुरुषको चाहना गर्नु हुँदैन । स्त्रीधर्म निर्वाह गरी आफ्नो पतिको जुनसुकै कुरामा पनि सहयोगी बन्नुपर्छ । स्त्रीधर्म भनेको महान् नैतिक शक्ति हो ।
- ४) आफ्नो पतिले कमाएर ल्याएको धनसम्पत्तिको महत्त्व जानी त्यसको सुरक्षा गर्नुपर्छ । कुनैपनि ब्यापार वा कुनै शिल्पद्वारा पसिना बगाई वा दुःखकष्ट गरी कमाई ल्याएको धन नचाहिँदो फजुल खर्चमा लगाउनुहुँदैन । रहेको धन राम्ररी सञ्चित गरी राख्नुपर्छ ।
- ५) जुनसुकै काममा पनि अलछी नभइकन जागरुक हुनुपर्छ । घरको सफाइ, चुल्होको काम आदिमा पनि अलछी नमानी गर्नुपर्छ । घरको काम गर्नुलाई अपमान सम्झनुहुँदैन । कुनै कुनै आइमाईहरू चाहिने नचाहिने गफ गरिरहने हुन्छन् । कमाई नभए पनि गर-गहना, लुगाफाटा बनाइदिन ढिपी गर्छन्, यसो हुनुहुँदैन आफ्नो अवस्था हेरेर अर्थात् “घाँटी हेटी हाड जित्नुपर्छ ।”

सफल जीवन तथा सफल गृहस्थी बन्न यी नियमहरू पालन गरी पति-पत्नी एक आपसमा कर्तव्यहरू पूरा गरी मिलिजुली रहन सक्नुपर्छ । प्रत्येक दम्पतीले आदर्शमय परिवारको मापदण्डमा रही राष्ट्र निर्माण गर्नमा सक्दो सहयोग गर्न सक्नुपर्छ ।

“मजदुर” दैनिक
(२२ श्रावण २०६१)

गुंला धर्म

नेपाल एक सानो देश भएतापनि प्राकृतिक रूपले जति सिँगारिएको छ, त्यति नै विविध धार्मिक, जाति, भाषाभाषी, वेशभूषा तथा साँस्कृतिक रूपले पनि त्यति नै सिँगारिएको छ । यहाँ महिनैपिच्छे साना, ठूला चाड-पर्वहरू आइने रहन्छन् । सबै जनता आ-आफ्नो मान्यता र परम्पराअनुसार वर्षभरिमा अनेकौं चाड-पर्वहरू मनाउँछन् । साँस्कृतिक चाड-पर्वहरू हाम्रो गौरव र पहिचान हो । त्यसैले साँस्कृतिक चाड-पर्व मनाउँदा व्यावहारिक जीवनमा असर नपारिकन समय, परिस्थिति, अनुकूलता र व्यावहारिकतामा मिल्ने गरी मनाउनु आवश्यक छ ।

यहाँका चाड-पर्वहरूमा “गुंला-धर्म” पनि एक प्रमुख हो । गुंला-धर्म विशेष गरी नेवारहरूले मान्छन् । यो श्रावण शुक्ल प्रतिपदादेखि शुरूभई भाद्रशुक्ल प्रतिपदासम्म हुन्छ । गुंलाको समयमा विशेषगरी धर्मकर्म गर्छन् । धर्मकर्म गर्ने भएकाले यो महिनालाई “धर्ममास” पनि भनिन्छ । विहार, बहाबही, गुम्बा आदि ठाउँमा पूजापाठ गर्छन् ।

गुंला महिनाभरिमा चार भगवान् अर्थात् नमोबुद्ध, साँखू वज्रयोगिनी स्थित स्तूप, स्वयम्भूस्तूप, बौद्धको खास्ती स्तूपका साथै ४ वटा करुणामय, लोकेश्वर लगायत अरू चैत्यहरूको दर्शन गर्न उपत्यका बासीहरूको भीड लाग्छ । श्रद्धालुहरू अकुशल कर्महरू छोडी महिनाभरि पुण्य संचय गर्छन् । यो महिनाभरि कसैले मासु खान छोड्छन्, कसैले जाँड-रक्सी खान छोड्छन् । कोही एक छाकमात्र खाई उपवास बस्छन् । त्यस्तै बिहान बेलुका स्तोत्र, नामसंगीति आदि पाठ गर्छन् ।

भक्तपुर, थिमि र बनेपाका मानन्धर समुदायहरूले अहिले पनि सवालाख चैत्य र बुद्धमूर्ति निर्माण गरी व्रत बस्ने कार्यक्रमको आयोजना गर्ने

चलन छ । त्यस्तै पञ्चबाजा, नौबाजा र श्रृङ्गबाजा सहित महिनाभरिमा विभिन्न विहार, गुम्बा चैत्यहरूमा गई बाजा पूर्ण गर्नुपर्ने चलन छ । चैत्य र बुद्धमूर्ति निर्माण गरी व्रत बस्ने कार्यक्रमको आयोजना गर्ने चलन छ ।

टोल टोलमा यो महिनाभरि अन्य समुदायहरूले पनि ठाउँ-ठाउँमा धर्मापदेशको कार्यक्रम राखेको हुन्छ । विहार, बहा, बही, गुम्बा, चैत्यहरूमा, गुलाबाजा, नौबाजा, पञ्चबाजा र श्रृङ्गबाजा (राँगेको सिङ्ग बजाउने) आदि बजाउने गर्छन् । अरू बेला हिंसाकर्म गर्नेहरूसमेत गुला महिनाभर हिंसाकर्म छोड्ने हुन्छन् । शीलधर्मविपरीत आचरण नगरी सम्यक् जीविका गर्छन् । गुलाधर्म विशेषतः महायानी ९ वटा बौद्धग्रन्थ (नौ ग्रन्थ) अध्ययन, अध्यापन गराउने भएकोले पनि “गुला-धर्म” भनिएको बुझिन्छ । यस्तै गोश्रृङ्ग पर्वतमा अवस्थित स्वयम्भू महाचैत्यमा गई धर्म कार्य गर्ने र गुणधर्मले परिपूर्ण हुने भएकोले पनि “गुला धर्म” भनिएको बुझिन्छ । विशेषतः काठमाडौं उपत्यका एवं बनेपाका नेवार समुदायमा यो प्रचलित छ ।

यो गुला-धर्मको नेपालमा आफ्नै विशेषता रहेको छ । यस्तो संस्कृतिले भरिएको पर्व सायदैमात्र अन्य बौद्ध देशहरूमा होला ।

श्रावण र भाद्र (वर्षायाम) महिनामा अति वृष्टि, बाढी-पहिरो, फाडा-पखाला जस्ता आदि रोगव्याधिबाट धेरै मानिसहरूको अकाल मृत्यु हुन्छ । अतः मृतकहरू चिरशान्तिको कामना गर्दै मृतकको नाममा विहार, बहाबही, गुम्बामा गई दान-प्रदान, दीप प्रज्वलन गरी सबैले धर्म गर्छन् ।

गुला महिना भरिमा धेरै सांस्कृतिक पर्वहरू पर्छन् । जस्तैः श्रावण शुक्ल पञ्चमीको दिन नागपञ्चमी, श्रावण शुक्ल द्वादशीको दिनदेखि श्रावण शुक्ल चतुर्दशीसम्म स्थानीय बहाबहीहरूमा पुरानो बौद्धकला पौभा चित्र, काष्ठकला, धातुकला आदिका बौद्धदेवीदेवता तथा बुद्धमूर्तिहरूको प्रदर्शन तथा

अवलोकन गर्न जाने चलन छ जसलाई “बहिद्यः ष्वयेगु” भनिन्छ । यस्तै “गुन्हिपुन्हि” जसलाई जनैपूर्णिमा पनि भनिन्छ । त्यसदिन उपत्यकाबासी प्रायः सम्पूर्ण बुद्धधर्मावलम्बीहरू स्वयम्भू चैत्यको दर्शन गर्न जान्छन् । नौ थरी गेडागुडी मिसाएर “क्वाती” पकाएर खान्छन् । हिन्दुधर्मावलम्बीहरूले पनि त्यस दिन आफ्नो पुरानो जनै छोडी नयाँ जनै लगाउँछन् । यस्तै र क्षाब्धनको रूपमा हातमा पहेंलो धागो बाँध्छन् ।

श्रावण कृष्णपक्ष पारु अथवा गाईजात्रा (सापारु) भनेर मरेको मान्छेको प्रतीक स्वरूप खटलाई सिँगारी बाजागाजासहित नगर परिक्रमा गरिन्छ । गाईजात्रा पर्व आठ रात नौ दिनसम्म भक्तपुरलगायत अन्य ठाउँमा विभिन्न प्रदर्शन, गाइनेनाच, भैरवनाच, देवीनाच, लुसिप्याखं आदि साँस्कृतिक भक्तीहरू प्रदर्शन गरिन्छ । गाईजात्राको भोलिपल्ट अथवा श्रावण कृष्णपक्ष द्वितीयाको दिनमा पाटनमा “मतया पर्व” मनाउँछन् । श्रावण कृष्ण पक्ष त्रयोदशीको दिनमा भक्तपुर, काठमाडौं, थिभि आदि ठाउँमा पञ्चदान पर्व हुन्छ । सो दिनमा भक्तपुरमा पाँच दीपंकर बुद्ध (अजाजु छः) को मूर्तिलाई प्रत्येक टोलटोलमा पुन्याई श्रद्धाले दान प्रदान गर्छन् । भाद्रकृष्ण औंशीको (पितृऔंशी) दिनमा आफ्नो परलोक भइसकेका बुबाको नाममा पुण्य कार्य गर्छन् । त्यस्तै बाबु हुनेहरूको गुण स्मरण गर्दै आ-आफ्नो बाबुलाई मीठो मीठो फलफूल र विभिन्न परिकारहरू खवाई मुख हेर्ने गर्छन् । यसको भोलिपल्ट भाद्र शुक्ल प्रतिपदाको दिनमा “गुलाधर्म” समाप्त हुन्छ ।

त्यसैले “गुलाधर्म” जस्ता पर्वहरूले नेपालको छुट्टै परिचय रहेको छ, यस्ता साँस्कृतिक गतिविधिहरूले परिपूर्ण पर्वहरू धेरै छन् । अतः यसको धेरै महत्त्व छ । ती साँस्कृतिक, बाजागाजा, नाचगान तथा धार्मिक संस्कृतिहरूको संरक्षणको साथै अध्ययन अनुसन्धान गर्नु अति आवश्यक देखिन्छ ।

“मजदुर” दैनिक
(७ भाद्र २०६१)

बुद्धको अर्थनीति

मुन्यथजीवन सुखमय हुनलाई आर्थिक स्थितिको अति महत्त्व हुन्छ । सम्पूर्ण अत्यावश्यक वस्तुहरू आर्थिक स्रोतबाटै पाउँछौं । समाजमा समान विकासको लागि आर्थिक उन्नति र समानता हुनु अत्यावश्यक छ । समानता हुन नसकेको समाजमा विभिन्न विकृतिहरूले ठाउँ लिइरहेका छन् । चोरी, डकैती र बेश्यावृत्तिलगायत अनेकौं कुकर्महरू भइराखेका हुन्छन् । आर्थिक असमानताका कारण विश्वमा गरिबहरू खान नपाएर भोकभोकै मरिरहेका छन् । गरिबीका कारण चोरी, हत्या-हिंसा आदि जस्ता समस्याहरू बढिरहेका छन् । पापको मूल जड नै निर्धनता हो । पूँजीवादी अर्थनीतिले धनी र गरीबको दुरी भन् भन् विस्तृत हुँदै जान्छ जसले गर्दा विश्वमा अशान्ति र तनावले चर्को रूप लिएको हुन्छ । धनी र गरिबको वर्ग भेद रहुञ्जेल समाज, देश र विश्वमा शान्ति स्थापना हुन असम्भवै देखिन्छ ।

बुद्धका अनुसार सुखी जीवनको लागि निर्धक्क रूपमा आहारको प्रबन्ध हुनुपर्छ । भोक जस्तो ठूलो रोग अर्को छैन । विनास्वस्थताले मानिस स्वच्छ अध्ययन र चिन्तन गर्न सक्दैन अर्थात् शरीरले काम गर्न र नैतिकरूपले सबल हुन सक्दैन । भोको मानिसले कसैको पनि उपदेश ग्रहण गर्न सक्दैन भन्ने प्रमाणस्वरूप भगवान् बुद्धले एक भोको कृषकलाई पहिले खाना खुवाएर मात्र उपदेश दिनुभएको सप्रमाण छ ।

गौतम बुद्धले विभिन्न महत्त्वपूर्ण शिक्षाहरू दिने क्रममा आर्थिक उत्थानको लागि “अर्थनीति” को बारेमा पनि विशेष उपदेश दिनुभएको थियो । उहाँ बताउनुहुन्छ- सबभन्दा पहिले मानिस बाँच्नका लागि चार तत्त्वहरू अत्यावश्यक छन् । ती हुन्- जीवित रहनको लागि खाना, शरीर

ढाक्नको लागि कपडा, रहनको लागि घर र बिरामी पर्दा औषधि उपचार। यी चार तत्त्वलाई पालिभाषामा “चतुप्रत्यय” भनिन्छ। साथै मानसिक विकासको लागि व्यावहारिक शिक्षाको पनि अति महत्त्व रहेको हुन्छ। सम्यक् शिक्षाबिना मानिस यथार्थवादी हुन सक्दैन अर्थात् जीवन उत्थानको निम्ति सम्यक् (ठीक) शिक्षाको अति महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ।

समाजमा अधिक सम्पन्न र अधिक विपन्न दुबैथरी मानिसहरूले सही सुख पाउन सक्दैनन् किनभने प्रशस्त धन भएकाहरू पैसा कमाउने र विलासी जीवनमा मात्र भुलिरहन्छन्, त गरीबहरू एक छाक खाना जुटाउन धौ धौ पर्ने स्थिति भएकाले यी दुबै अति स्थिति (धेरै दुःखी र धेरै विलासी) त्याग गरी “मध्यम मार्ग” अपनाएमा मात्र सही चिन्तन गरी वर्तमान र भविष्य सुधार गर्न सकिन्छ।

गौतम बुद्धले मनुष्यजीवन सुखी हुनको लागि व्याघपञ्जसंठलाई दिनुभएको उपदेश मनन योग्य छ। जसमा प्रत्येकसँग यी चार कुराहरू हुनु पर्ने आवश्यकता देखाएको छ-

१) **उत्थान सम्पदा (उत्साह र परिश्रम)**- आवश्यक बस्तु आफूसँग हुनलाई बिनापरिश्रम सम्भव छैन। हात बाँधी चुप लागेर बस्दा कुनै देवताले दिन आउँदैन न त कसैले खुवाउन नै आउँछ। कर्ममा छैन भनेर बस्नुहुँदैन। उन्नतिको लागि उद्योगधन्दा गरेर उत्साही र परिश्रमी हुनुपर्दछ जसबाट आवश्यक बस्तु आफूसँग हुन आउनु सुख हो। त्यसैले अल्छी नभई समयलाई खेर नफाली सदुपयोग गर्नुपर्छ।

- २) **आरक्य सत्पदा (सत्पतिको सुरक्षा)**- मानिसले परिश्रममात्र गरेर पुग्दैन । परिश्रमबाट कमाएको धन जथाभावी खर्च गर्नुहुँदैन । सम्पति संग्रह गर्नु पनि अत्यावश्यक हुन्छ । भविष्यमा पर्न आउने समस्याको लागि बचत पनि गरिराख्नुपर्छ । खान लाउनलाई मात्र कमाएर पुग्दैन । बिरामी पर्दा भन्ने बित्तिकै औषधि उपचार गर्नुपर्ने हुन्छ । अतः त्यसको लागि पनि बचत गरी राख्नुपर्छ ।
- ३) **कल्याणमित्र (सज्जनहरूको सत्सङ्गत)**- मानिसको उन्नतिको लागि आफूभन्दा ज्ञानी गुणीहरूको सत्सङ्गत गर्नुपर्छ । लुच्चा, चोर, फटाहा आदिको सङ्गत गरेर आफूलाई पतन हुनु सिवाय कहिले पनि भलो हुँदैन । मानिसको उन्नति र पतन उसले गर्ने संगतअनुसार पनि हुने भएकाले आफूलाई सहयोग गर्ने, उपदेश दिने र राम्रो व्यवहार भएका सज्जनहरूको संगत गर्नुपर्छ ।
- ४) **समजीविकता (आम्दानी अनुसार खर्च गर्ने)**- प्रत्येक व्यक्तिले आम्दानी अनुसार खर्च गर्न जान्नुपर्छ । आम्दानीअनुसार खर्च गर्न जानेन भने दुःख पाउँछ । आवश्यकताभन्दा नचाहिने कुरामा खर्च कम गर्नुपर्छ । आफ्नो आम्दानीभन्दा धेरै खर्च गर्नु भने पछि ऋण पर्ने भन्फट पर्न आउँछ । त्यसैले समय परिस्थितिलाई बुझी आवश्यक मेहनत र आम्दानीअनुसार खर्च गर्नुपर्छ जसबाट ऋण नपरी सुखको जीवन बिताउन सकिन्छ । त्यस्तै परिश्रम गरी कमाएको धनलाई चार भागमा विभाजित गर्नुपर्छ । ती चार भाग मध्ये एक भाग खान लाउनलाई गर्ने, दुई भाग आफ्नो व्यवसायमा लगाउने र बाकी एक भाग आपतविपत्तको लागि बचाइराख्नुपर्छ ।

अन्तमा समाज, देश र विश्वमा भइरहेको चोरी, उकैती, बेश्यावृत्ति र हत्याहिंसा जस्ता अनेक विकृति कम गर्न बण्ड, सजाय र ऐनकानूनले मात्र बनाएर रोक्न सकिँदैन । सबैलाई काम र मामको व्यवस्था गरेरमात्र कम गर्न सकिन्छ । उन्नति र विकासको लागि राम्रो अर्थनीतिको धेरै भूमिका रहेको हुन्छ । सबैले आ-आफ्नो क्षेत्र र ठाउँमा रही परिश्रम र मेहनत गरी उत्साही भई काम गर्नुपर्छ । आर्थिक उन्नति गर्न सकियो भने विभिन्न भौतिक तथा सामाजिक विकृति स्वतः कम हुन्छ । समाजको लागि नैतिकवान् भई आपसी सर-सहयोगी भई कार्य गर्न सकेको खण्डमा देश र विश्वमा शान्ति अवश्यमेव हुन्छ । साथै मानसिक शान्ति प्राप्त हुँदै जानेछ । सबैको कल्याण हुनेछ ।

“मज्जिमसुल्ल” दैनिक
(१० माघ २०६१)

साँच्चै भनी भने बुद्धधर्म कुनै सम्प्रदाय विशेषको धर्म होइन । यो त बस्तुतः मानव धर्म हो, मानव मात्रको धर्म हो ।

- हवलदार त्रिपाठी “सहृदय”

द्वेष भावनाको समाधान-मैत्री भावना

मानिसमा द्वेष स्वभावबाट उत्पन्न हुन्छ । द्वेषले मानिसको होसहवास नै गुम्छ । द्वेषकै कारण अनेक प्रकारको अन्याय, अत्याचार जस्ता असमान व्यवहारहरू भेराखेका हुन्छन् । साथै शोषण, दमन, भगडा आदि द्वेषभावकै उपज हो जहाँ आविद्यारूपी (हज्ञान) अन्धकारमयको बादलले घेरिराखेको हुन्छ ।

सुख शान्ति प्राप्तिको मूल कारण मैत्री, करुणा र त्याग हो भने दुःख पाउनुको मूल कारण द्वेष र क्रोध हो । द्वेषले पतनतिर लाग्छ । द्वेषी व्यक्तिले राम्रो सोचबिचार गर्न सक्दैन । नराम्रा र अनर्थकारबाँ बिचार मात्र गर्ने हुन्छ । कसैप्रति दया, माया र करुणायुक्त सुदृष्टिले व्यवहार गर्न सक्दैन । त्यसले अरुलाई हानी पुऱ्याएकै हुन्छ । जसले द्वेषभाव आफ्नो मनमा बारम्बार बिचार गर्छु त्यसको मनमा कहिल्यै शान्त हुँदैन ।

अहिले संसारमा भय-त्रास, हत्या-हिंसा जस्ता युद्धले व्यापक ठाउँ ओगटेको छ । एक आपसमा बदलाको भावनाले एकले अर्कोलाई मार्ने, आक्रमण गर्ने गर्दै आएका छन् । एक आपसमा युद्ध जित्न एकले अर्कोलाई नाकाबन्दी गर्ने, भोकमरी ल्याइदिने दुःख दिने र सताउने आदि गर्दै आएका छन् । क्रोधरूपी द्वेषका कारण मानिस-मानिसबीच लडिरहेका छन् । भौतिक समस्या एवं मानसिक समस्याले भ्रन-भ्रन ग्रस्त भएका छन् । द्वेष उत्पत्ति हुनुमा धेरै कारणहरू हुन्छन् । त्यसमा आफूबाट तीनवटा, मित्रबाट तीनवटा, शत्रुबाट तीनवटा र प्रकृति वा वातावरणबाट एक गरी दश प्रकारका छन् ।

आफूबाट:

- १) उसले मलाई दुःख दियो ।
- २) उसले मलाई अहिले पनि दुःख दिइने रह्यो ।
- ३) उसले मलाई भविष्यमा पनि दुःख दिनेछ ।

मित्रबाटः

- १) उसले आफ्नो मित्रप्रति अहित कार्य गर्‍यो ।
- २) हाल पनि गरिनै रहेको छ ।
- ३) भविष्यमा पनि अहित गरिनै रहने छ ।

शत्रुबाटः

- १) उसले मेरो शत्रुलाई अहित कार्य गर्‍यो ।
- २) अहिले पनि उपकार गर्दैछ ।
- ३) भविष्यमा पनि शत्रुलाई उपकार गर्ने छ ।

प्रकृतिको स्वभाव (अनुरूप) जस्तो सूर्य तात्दैछ, चन्द्रमा जाज्वलेमान भइरहेछ, वर्षाभयो, हुरीबतास चल्थो आदि गरी दश प्रकारले मानिसको मनमा द्वेष, क्रोध र इर्ष्या उत्पन्न हुन्छ ।

द्वेष भावनाबाट मानिस बहिल्यै सुख शान्ति प्राप्त गर्न सकिदैन । द्वेष उत्पन्न भौतिक र मानसिक दुबै कारणबाट हुन्छ । भौतिक कारणबाट मानिसक असर पर्छ पछि शरीरबाट द्वेषभाव, क्रोध र इर्ष्याको रूपमा प्रकट हुन्छ । द्वेषभाव कम गर्न मानसिक बिचारमा असर पर्ने भौतिक अवस्थाहरूलाई राम्ररी बुझेर पन्छाउन सक्नुपर्छ । द्वेषभावबाट अलग रहनलाई सबभन्दा पहिले निर्दयीपूर्वक गर्ने प्राणी हिंसालाई छोड्नुपर्छ किनभने प्राणी हिंसा गर्दा द्वेष पूर्ण गरेर मात्र हत्या गर्नुपर्ने हुन्छ । मानिसहरूबीच बदलाभाव र इर्ष्यालाई छोडी सबैप्रति मैत्रीभाव राखी सबैको प्रगति र भलो चिताउनु पर्छ । उच्चनीच, धनिगरीब, शिक्षित-अशिक्षित भेदभाव नगरी समान व्यवहार गर्नुपर्छ ।

सबै प्राणीहरूको बाँच्ने अधिकार भएकाले बाँच र बाँच्न देऊ भने भावनालाई उजागर गरी सम्मान गर्न जान्नुपर्छ । द्वेषी मानिसको मानसिक

रूपले कमजोर हुने व्यक्तिलाई हृदयरोग हुने ररक्तचाप बढ्ने जस्ता विभिन्न रोगले सजिलै आक्रमण गर्नसक्छ, साथै मन विकदार हुने, मानसिक असन्तुलन हुने, रिसाहा हुने, सानो कुरामा भगडा गर्ने खालको हुन्छ ।

द्वेषभाव अन्त गर्न हृदयमा (चित्तमा) मैत्रीभाव जगाउन आवश्यक हुन्छ । अशान्त वातावरणलाई हटाउन द्वेष-क्रोधको दुष्परिणामलाई राम्ररी बुझी सकेपछि त्यसको बदलामा मैत्री, करुणा, सहनशीलता र त्यागको भावनात्मक विकास गर्नुपर्दछ यस्ता कुराहरु बौद्ध ग्रन्थहरु अध्ययन गरेर थाहा पाउन सकिन्छ साथै विपश्यना ध्यान र मैत्री भावना गरेर वास्तविक सुख शान्तिको अनुभूति गर्न सकिन्छ । जसबाट सबै प्राणीहरुलाई आफूलाई जसरी माया गर्ने हो त्यस्तै अरुलाई पनि माया ममता राख्न सिक्नेछन् । जुन व्यक्तिले अरुको भलाइ देख्छ, उसले आफूलाई पनि भलो गरेकै हुन्छ । यस्ता कुराहरु मैत्री भावबाट जान्न बुझ्न सन्धि । मैत्री भावना भनेको आध्यात्मिक चिन्तन हो ।

मैत्री भावना

- १) सर्वप्रथम आफैप्रति मैत्री भावना राख्नुपर्छ ।
- २) त्यसपछि आमाबाबु एवं आचार्य गुरुहरुप्रति मैत्री भावना गर्नुपर्छ ।
- ३) त्यसपछि मध्यस्थ (प्रेम र शत्रु दुवै नभएका) व्यक्तिहरुप्रति मैत्री भावनागर्नुपर्छ ।
- ४) त्यसपछि मनपर्ने प्रिय व्यक्तिहरुप्रति मैत्री भावना गर्नुपर्छ ।
- ५) अन्तमा मन नपर्ने अप्रिय व्यक्तिहरुप्रति मैत्री भावना गर्नुपर्छ ।

मैत्री भावना गर्दा आफू स्वयं उदाहरण बनेर उपदेश दिनुपर्छ । द्वेष र क्रोधको पछि लागेर अनर्थ कार्यमा लागेर दुःख भोग किन राख्छौ । आफू क्रोधी हुँदा सा क्रोधले पहिला आफूलाई नै बिगारेको हुन्छ । बैरीहरु क्रोधले अन्धो बाटोतिर लाग्छन् भने थाहा भएर पनि उनीहरुको अनुकरण गरेर

क्रोधी किन बन्ने ? आदि कुराहरु आफूले आफूलाई, होसपूर्वक सम्झाउनु
र्वछ ।

अन्तमा मानव जीवन सुखमय, शान्तमय बनाउनलाई सबैलाई आफू
जस्तै अरुले पनि खान लाउन पाऊन् भन्ने मनमा लिनुपर्छ । त्यसपछि सबैलाई
राम्रो हुने नैतिक शिक्षा पाएर द्वेषपूर्ण हत्या-हिंसा आदिबाट टाढा रही सबैको
सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउनु पर्छ । यी भावनालाई सबैले मननु गरी कार्यान्वयन
गर्न सकेको खण्डमा असम्भव भन्ने कुरै छैन । शोषण र हत्या-हिंसारहित
सुखी एवं स्वस्थ समाज निर्माण गर्न सकिन्छ । सबैको कल्याण होस् ।

“मजदुर” दैनिक
(१३ आषाढ २०६२)

बुद्धले ज्ञानको माध्यमबाट दुनियामा जति उज्यालो पारेर जानु भयो त्यति
उज्यालो आजसम्म कुनै महापुरुषले दिएर जान सकेका छैनन् ।

- लैनसिंह वाङ्ग्दे

लेखक

नाम : तुलसीकाजी मानन्धर
जन्म : ६ श्रावण २०२७ वि.सं.
(२१ जुलाई १९७० ई.)
स्थान : साकोलान, भक्तपुर-३

बाजे : जगलाल मानन्धर (वि.सं. १९५६- २००५)
बज्यै : किसमाया मानन्धर (वि.सं. १९७१- २०४५)
पिता : तुलसीलाल मानन्धर (वि.सं. १९९३- २०४१)
माता : कृष्णामाया मानन्धर (वि.सं. १९९४- २०६२)
पत्नी : शर्मिला मानन्धर (जन्म: वि.सं. २०३३)

Dhamma.Digital

संघसंस्थामा सेवा

सचिव : नमोबुद्ध बचत कोष, भक्तपुर
उपाध्यक्ष : मानन्धर व्यायाम मन्दिर, भक्तपुर
कार्यकारिणी सदस्य : युवा बौद्ध पुचः, भक्तपुर
कार्यकारिणी सदस्य : बौद्ध संघ भक्तपुर
कार्यकारिणी सदस्य : धर्मोदय सभा, भक्तपुर शाखा
कार्यकारिणी सदस्य : दीपंकर ज्ञानमाला भजन खलः, भक्तपुर